

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky

Pedagogická komunikace a interakce ve třídách s asistentem pedagoga

bakalářská práce

Autor: Bc. Iva Ulichová
Studijní program: Speciální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Jitka Vítová, Ph.D.
Oponent práce: Mgr. Janet Wolf, Ph. D. et. Ph. D.

Hradec Králové

2023

Zadání bakalářské práce

Autor:	Bc. Iva Ulichová
Studium:	P20K0377
Studijní program:	B0111A190019 Speciální pedagogika
Studijní obor:	Speciální pedagogika
Název bakalářské práce:	Pedagogická komunikace a interakce ve třídách s asistentem pedagoga
Název bakalářské práce AJ:	Pedagogical communication and interaction in the classes with teaching assistant

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá pedagogickou komunikací a interakcí v hodinách českého jazyka na prvním stupni základní školy, kde ve třídě pracuje asistent pedagoga. Teoretická část práce vymezuje pojem asistent pedagoga na základě platné legislativy. Dále popisuje roli asistenta pedagoga ve třídě a zabývá se komunikací všech zúčastněných ve vzdělávacím prostředí. Praktickou část tvoří kvalitativně zaměřené šetření, jehož cílem je na základě analýzy minimálně 8 hodin českého jazyka na 1. stupni ZŠ, navrhnout kategorie pro pozorování pedagogické komunikace a interakce ve výuce s asistentem pedagoga.

RICHTEROVÁ, B. a KUBÍČKOVÁ, H. *Rozvoj spolupráce učitelů a asistentů pedagoga – akční výzkum*. Lifelong Learning. 2020, 10(1), s. 25-55. ISSN 1804-526X.

NĚMEC, Z., ŠIMÁČKOVÁ-LAURENČÍKOVÁ, K., HÁJKOVÁ, V. *Asistent pedagoga v inkluzivní škole*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014, ISBN 978-80-7290-712-0

KENDÍKOVÁ, L. *Asistent pedagoga*. Praha: Nakladatelství Raabe, 2017, ISBN 978-80-7496-349-0

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000, IBN 80-58931-79-6.

Zadávací pracoviště: **Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky,
Pedagogická fakulta**

Vedoucí práce: Mgr. Jitka Vítová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Janet Wolf, Ph.D. et Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 25.11.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Pedagogická komunikace a interakce ve třídách s asistentem pedagoga vypracovala pod vedením vedoucí závěrečné práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne ...

Poděkování

Ráda bych upřímně poděkovala Mgr. Jitce Vítové, Ph.D. za vstřícné vedení mé bakalářské práce. Děkuji především za velkou trpělivost při konzultacích, cenné rady i ochotu a za velkou míru podpory. Děkuji též své rodině za podporu při studiu.

Anotace

ULICHOVÁ, Iva. *Pedagogická komunikace a interakce ve třídách s asistentem pedagoga*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. s. 45.

Bakalářská práce

Bakalářská práce se zabývá pedagogickou komunikací a interakcí v hodinách českého jazyka na prvním stupni základní školy, kde ve třídě pracuje asistent pedagoga. Teoretická část práce vymezuje pojem asistent pedagoga na základě platné legislativy. Dále popisuje roli asistenta pedagoga ve třídě a zabývá se komunikací všech zúčastněných ve vzdělávacím prostředí. Praktickou část tvoří kvalitativně zaměřené šetření, jehož cílem je na základě analýzy minimálně 8 hodin českého jazyka na 1. stupni ZŠ, navrhnout kategorie pro pozorování pedagogické komunikace a interakce ve výuce s asistentem pedagoga.

Klíčová slova: asistent pedagoga, interakce, komunikace

Annotation

ULICHOVÁ, Iva. Pedagogical communication and interaction in the classes with teaching assistant, University of Hradec Králové, 2023. 45 pp. Bachelor Degree.

The bachelor's thesis deals with pedagogical communication and interaction in Czech language classes at the first grade of lower elementary school where a teacher assistant works. The theoretical part of the work defines the concept of teaching assistant on the account of valid legislation. It also describes the role of the teaching assistant in the classroom and deals with the communication of all participants in the educational environment. The practical part consists of a qualitatively focused investigation. The aim of qualitatively focused investigation is on the basis of analysis at least 8 lessons of Czech language in the 1st grade of lower elementary school, to propose categories for observing pedagogical communication and interaction in teaching with a teaching assistant.

Keywords: assistant teaching, communicatio, interaction

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská/diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Seznam zkratk:

ADHD – porucha pozornosti s hyperaktivitou

AP – asistent pedagoga

FIAS – Flandersův systém interakční analýzy

IVP – individuální vzdělávací plán

RVP ZV – rámcový vzdělávací plán základní vzdělávání

SPU – specifické poruchy učení

SVP – specifické vzdělávací potřeby

ŠPZ – školské poradenské zařízení

ŠVP – školní vzdělávací program

U – učitel

Obsah

1	Úvod.....	3
2	Asistent pedagoga	5
2.1	Historický náhled na roli asistenta pedagoga.....	5
2.2	Kvalifikační předpoklady asistenta pedagoga.....	6
2.3	Náplň práce asistenta pedagoga	6
2.4	Osobnostní předpoklady.....	8
2.5	Inkluzivní vzdělávání	8
2.6	Legislativní vymezení role asistenta pedagoga.....	9
2.7	Role asistenta pedagoga ve třídě	9
3	Komunikace	11
3.1	Komunikace v rámci triády učitel, asistent pedagoga, rodič	11
3.2	Komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem.....	11
3.3	Verbální komunikace	12
3.4	Neverbální komunikace	13
3.5	Komunikace ve třídě	14
3.6	Budování důvěry ve třídě	15
3.7	Klima třídy	15
3.8	Co může působit na klima třídy	16
3.9	Krizové situace ve třídě.....	17
3.10	Spolupráce mezi učitelem a asistentem pedagoga v hodině českého jazyka ...	17
4	Spolupráce asistenta pedagoga a učitelem ve třídě.....	18
4.1	Cíl průzkumného šetření	18
4.1.1	Výzkumné otázky	18
4.2	Časový harmonogram	18
4.3	Průzkumný soubor	19
4.3.1	Popis tříd, ve kterých probíhalo natáčení.....	19

4.4	Metodologie	20
4.4.1	Videostudie	20
4.4.2	Flandersův systém a FIAS (Flandersův systém interakční analýzy)	20
4.4.3	Code Net	21
4.5	Vlastní natáčení videí	22
4.6	Zpracování dat	22
4.7	Navržené kategorie pro přítomnost asistenta pedagoga	23
4.8	Popis sledovaných tříd	25
4.8.1	První sledovaná třída	26
4.8.2	Druhá sledovaná třída	26
4.8.3	Třetí sledovaná třída	27
4.9	Výsledky průzkumného šetření	27
4.9.1	Výsledky kódovaných videí	28
4.10	Porovnání kategorií v rámci jednotlivých tříd	36
5	Závěrečné shrnutí	38
6	Závěr	41
7	Zdroje	43

1 Úvod

Když jsem se rozmýšlela po střední škole, kam se budou moje další studijní kroky ubírat, vybrala jsem si pro mě velice atraktivní obor archeologie. Bohužel, jsem si díky založení rodiny a budování profesní kariéry uvědomila, že archeologie je sice krásný koníček, ale srdce mě táhne více k práci s dětmi. Začala jsem pracovat jako asistentka na základní škole. Po roce mého působení na škole jsem si zjistila, že pokud chci dětem opravdu pomoci, musím se začít vzdělávat sama. Díky tomu jsem se přihlásila na studium speciální pedagogiky a jsem tomu velice ráda.

S výběrem tématu mé bakalářské práce mi ochotně pomohla Mgr. Jitka Vítová, Ph.D. Téma komunikace a interakce ve třídě mezi asistentem pedagoga a učitelem mi byla blízká i díky mé profesi, a tudíž jsem ráda začala na bakalářské práci pracovat. Byla jsem zvědavá, jak dopadne kódování natočených videí, a zda kategorie, které jsem vytvořila, budou vhodně zvolené. Nevěděla jsem též, jak budou děti reagovat na rušivý element, čímž kamera nebo jiná forma natáčecí techniky jistě jsou. Jak jsem již uvedla výše, pracovala jsem jako asistentka pedagoga, a tak jsem samozřejmě chtěla vidět, jak pracují jiní asistenti, jaké vztahy panují mezi nimi a dětmi a také s vyučujícími. Ze samotného natáčení jsem měla jistou obavu, ale nakonec nebyla vůbec oprávněná. Na kameru si děti rychle zvykly a po počátečním ostychu se všichni zúčastnění chovali zcela přirozeně.

V první části práce je vymezen pojem asistenta pedagoga, jaké má mít kvalifikační i osobnostní předpoklady. Dále je zde popsána role asistenta pedagoga ve třídě, historický pohled na vývoj asistenta pedagoga ve škole. Nesmíme též zapomenout na komunikaci, která hraje v profesi pedagogických pracovníků velkou roli nebo na klima třídy, které ovlivňuje nejen žáky, ale i samotné pedagogické pracovníky.

V praktické části bakalářské práce je představeno kvalitativně zaměřené šetření, jehož hlavním cílem bylo, na základě analýzy osmi hodin českého jazyka na prvním stupni ZŠ, navrhnout kategorie. Samotné kategorie jsou sestaveny na základě Flandersova systému interakční analýzy a prostudování příslušné odborné literatury. Díky vytvořeným kategoriím a následnému kódování je vidět četnost komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem nebo dětmi. Je zde postihnuto, kolik času věnují pedagogičtí pracovníci komunikaci a interakci mezi sebou a také mezi dětmi.

Dílčím cílem bude zjistit četnost komunikace mezi asistentem pedagoga a žáků intaktních, i se specifickými poruchami učení.

Samotného výzkumu se účastnili tři asistenti pedagoga a učitelé ze tří tříd prvního stupně základní školy. Závěr práce bude věnován popisu výzkumného šetření a výsledkům výzkumu.

2 Asistent pedagoga

Asistent pedagoga je pedagogický pracovník, jehož hlavním cílem je pedagogická podpora pedagoga při práci se žáky, kteří vyžadují zvýšenou míru podpory ve vzdělávání. Dle Národního ústavu pro vzdělávání (2022) zajišťuje též komunikaci mezi žákem a pedagogem, pomáhá při jednoduché sebeobsluze nebo individuálně podporuje žáka. Role asistenta pedagoga je vymezena v § 5 vyhlášky č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Základní vymezení pozice asistenta pedagoga je uvedeno v školském zákoně, podle kterého patří mezi podpůrné opatření ve vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami dle paragrafu § 16, odstavce 2 č. 561/2004 Sb.

Poskytnutí asistenta pedagoga pro žáky a studenty je bezplatné a nárokovatelné. Pro zřízení pozice asistenta pedagoga je vyžadováno doporučení školského poradenského zařízení (Němec, 2017)

2.1 Historický náhled na roli asistenta pedagoga

Asistent pedagoga se v prostředí české školy začíná objevovat v 90. letech 20. století. Tato pracovní pozice se však nazývala různými názvy, jako například osobní asistent, asistent učitele, pedagogický asistent, vychovatel asistent, třídní asistent apod. Jiné bylo též financování asistenta pedagoga, které pocházelo zejména z jiných než školských zdrojů. Po roce 1997 se pozice asistentů rozšířila i na vzdělávání žáků se zdravotním postižením. Působení dvou pedagogických pracovníků ve třídě umožnila vyhláška č. 127/1997 sb. o speciálních školách a speciálních mateřských školách. Dalším posunem v roce 1998 bylo oficiální zavedení romského asistenta na základní a zvláštní školy. Název pracovní pozice asistent – vychovatel byl zaveden v roce 2000–2001, ten ovšem již nepracoval výhradně s romskými dětmi. Název pracovní pozice asistent pedagoga byl sjednocen v letech 2004–2005. Již se nedělají rozdíly v tom, zda se asistent pedagoga věnuje dětem romské komunity nebo žákům se speciálně vzdělávacími potřebami. (Morávková, Vejrochová, 2015)

Ovšem cesta k současnému stavu této pozice na běžných školách je daleko složitější a komplikovanější. K ukotvení pozice asistenta pedagoga ve školské legislativě došlo až s přijetím zákona č. 561/2004 Sb. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném

a jiném vzdělávání. Asistent pedagoga je od roku 2005 zařazen mezi pedagogické pracovníky. (Růžička a kol. 2019)

2.2 Kvalifikační předpoklady asistenta pedagoga

Asistent pedagoga je pedagogický pracovník školy, který musí splnit základní požadavky pro pedagogické pracovníky podle zákona č. 563/2004 Sb. §3:

- *„způsobilost k právním úkonům,*
- *trestní bezúhonnost,*
- *odborná kvalifikace pro vykonávanou přímou pedagogickou činnost,*
- *zdravotní způsobilost,*
- *prokazatelná znalost českého jazyka.“*

Asistenti pedagoga jsou zařazeni do platových tříd dle vykonávané práce. Odbornou kvalifikaci může uchazeč o pracovní místo získat například vysokoškolským či vyšším odborným studiem pedagogických věd, studiem celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogiky na vysoké škole, absolvováním vzdělávacího modulu pro asistenty pedagoga, středoškolským vzděláním v oblasti pedagogických věd. (Klusáčková a kol.,2014)

2.3 Náplň práce asistenta pedagoga

Konkrétní náplň práce asistenta pedagoga stanovuje ředitel dané školy a vychází ze speciálně vzdělávacích potřeb daného žáka nebo z jeho aktuálního stavu. Dále se vychází z doporučení od ŠPZ a z podpůrných opatření, která jsou popsána v IVP. Důležité je také vymezit pracovní náplň asistenta v případě nepřítomnosti žáka ve škole. (Růžička a kol, 2019)

Podrobněji se činností asistenta pedagoga dle jejich kvalifikace věnuje vyhláška 27/2016 Sb. § 5:

- *„přímou pedagogickou činností při vzdělávání a výchově podle přesně stanovených postupů a pokynů učitele nebo vychovatele zaměřenou na individuální podporu žáků a práce související s touto přímou pedagogickou činností,*
- *podporu žáka v dosahování vzdělávacích cílů při výuce a při přípravě na výuku, žák je přitom veden k nejvyšší možné míře samostatnosti,*
- *výchovné práce zaměřené na vytváření základních pracovních, hygienických a jiných návyků a další činnosti spojené s nácvikem sociálních kompetencí.“*

Mezi činnosti tzv. pomocné řadíme podle odstavce 4:

- „pomocné výchovné práce zaměřené na podporu pedagoga, zvláště při práci se skupinou žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,
- pomocné organizační činnosti při vzdělávání skupiny žáků se speciálními vzdělávacími potřebami,
- pomoc při adaptaci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami na školní prostředí,
- pomoc při komunikaci se žáky, zákonnými zástupci žáků a komunitou, ze které žák pochází,
- nezbytnou pomoc žákům při sebeobsluze a pohybu během vyučování a při akcích pořádaných školou mimo místo, kde škola v souladu se zápisem do školského rejstříku uskutečňuje vzdělávání nebo školské služby,
- pomocné výchovné práce spojené s nácvikem sociálních kompetencí žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.“

Růžička a kol. (2019, s. 17) zdůrazňuje, že asistent pracuje vždy pod vedením pedagoga, který je zodpovědný za vedení a průběh vzdělávání.

Habr, Hájková a Vaničková (2015, s. 42–43) konkretizují základní činnosti, které ve škole asistent pedagoga vykonává:

- „jednotlivá pomoc žákům při začlenění do prostředí školy a kolektivu,
- pomoc při komunikaci mezi spolužáky nebo učiteli,
- v případě potřeby pomoc s hygienickými, sociálními, pracovními návyky,
- vytváření pomůcek pro výuku nebo zaškolení s již vytvořenými pomůckami,
- pomoc s doučováním a případným doučováním žáka,
- jednotlivá pomoc při výuce, dovysvětlení probírané látky,
- práce dle pokynů učitele, chystání pracovních listů, individuální práce s žákem dle stanovených vzdělávacích programů,
- správné rozvíjení dítěte a nastavení morálních hodnot, pravidel slušného chování,
- zajišťuje plynulý chod výuky, může spolupracovat i s zákonným zástupcem dítěte.“

„Cílem působení asistenta pedagoga není poskytovat a zařizovat žákům s SVP trvalé úlevy, ale zajistit jim prostor a čas pro zvládnutí nároků vzdělávání, které jsou upraveny s ohledem na jejich možnosti.“ (Gabašová, Vosmik, 2019, s. 33)

2.4 Osobnostní předpoklady

Na komunikaci a každodenní práci asistenta pedagoga ve škole mají vliv jeho osobní předpoklady, zkušenost, jeho schopnosti a dovednosti. Asistent pedagoga by měl mít dobrý vztah k dětem a k samotnému žákovi. Měl by mít dobrou náladu, a to za všech okolností. I když není zrovna pozitivně naladěný, neměl by to na sobě nechat znát. Měl by mít o práci opravdový zájem a pracovat naplno. Mezi jeho vlastnosti jistě patří i trpělivost, důslednost, vytrvalost. Je dobré se umět radovat i z malých pokroků a nezoufat si v případě neúspěchu. Asistent by měl být vnitřně vyrovnaný a odolný vůči stresovým situacím. Samozřejmostí je také spolehlivost, svědomitost a pečlivost. Musí se umět sám zodpovědně rozhodnout a umět dobře organizovat. Musí umět správně zorganizovat a usměrnit děti v případě nenadálého odchodu učitele. Velice důležité je, aby asistent měl na vysoké úrovni též psaný a mluvený projev. Naprostou samozřejmostí je správná výslovnost a na určité úrovni též neverbální komunikace. Mezi povahové vlastnosti asistenta by měla patřit také zdravá sebedůvěra, víra v sebe samého, aby si žáci byli vědomi toho, že asistent ví, co dělá. (Habr, Hájková, Vaníčková, 2015)

Asistent pedagoga by měl znát své kompetence a své místo v hierarchii třídy, své silné i slabé stránky, umět pracovat se svými emocemi. Můj soukromý názor je ten, že asistent pedagoga by měl mít rád děti a umět s nimi pracovat. Důležité je také další vzdělávání, dobré vztahy s vyučujícím pedagogem a dobré komunikační schopnosti.

2.5 Inkluzivní vzdělávání

Každé dítě má právo navštěvovat běžnou školu v místě svého bydliště. Přístup k žákům se odvíjí od jejich individuálních potřeb. Ke každému žákovi se přistupuje jako k jedinečné osobnosti. Každý žák má nárok na vzdělávací strategii, která je uzpůsobena jedinci na míru. (Palouňková, Joklíková a kol., 2017)

Efektivní zavedení inkluze do škol vyžaduje perfektní koordinaci mezi vedením školy, vyučujícím pedagogem, asistentem pedagoga, poradenským zařízením, rodiči žáka i samotným žákem. Vždy se musí přihlížet k mentálním možnostem žáka a uvažovat nad vhodností umístění dítěte na běžnou základní školu nebo na školu speciální. Inkluzivní vzdělávání se dotýká každého učitele. V každé třídě se mohou najít žáci, kteří mají speciální vzdělávací potřeby. (Němec, Šimáčková-Laureníčková, Hájková, 2014)

2.6 Legislativní vymezení role asistenta pedagoga

Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících §20 říká, „*že asistent pedagoga, který vykonává přímou pedagogickou činnost ve třídě, ve které se vzdělávají děti nebo žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, nebo ve škole zajišťující vzdělání žáků formou individuální integrace, získává odbornou kvalifikaci.*“

Dle uvedeného zákona, lze získat potřebnou kvalifikaci pro výkon asistenta pedagoga vysokoškolským, středoškolským vzděláním v oblasti pedagogických věd nebo v jakémkoli oboru i s pouhým středním vzděláním, s výučním listem nebo základním vzděláním a následným studiem akreditovaného studijního programu.

Současná platná legislativa přesně určuje asistenta pedagoga jako jedno z podpůrných opatření. Zákon č. 561/2004 Sb. známý jako školský zákon obsahuje §16, ve kterém je přesně definováno, jaká může být poskytnuta podpora konkrétnímu žákovi ve škole a jaké konkrétní podpůrné opatření. (Kendíková 2020)

Vyhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných přímo říká, že „*asistent pedagoga poskytuje podporu jinému pedagogickému pracovníkovi při vzdělávání žáka či žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v rozsahu podpůrného opatření. Asistent pedagoga pomáhá jinému pedagogickému pracovníkovi při organizaci a realizaci vzdělávání, podporuje samostatnost a aktivní zapojení žáka do všech činností uskutečňovaných ve škole v rámci vzdělávání, včetně poskytování školských služeb.*“

Dalším dokumentem dotýkajících se asistenta pedagoga je zákoník práce, který se ovšem nedotýká pouze pedagogických pracovníků, ale všech pracujících lidí.

2.7 Role asistenta pedagoga ve třídě

Asistent pedagoga by měl spolupracovat v týmu s učiteli i s poradenským zařízením školy. Asistent pedagoga však není zodpovědný za edukační proces žáka se speciálními vzdělávacími potřebami. Je pouze personální podporou edukačního procesu a umožňuje svojí přítomností ve třídě vyučujícímu pedagogovi individuálně se věnovat žákům, kteří to potřebují. Asistent pedagoga by měl vždy pečlivě zvažovat individuální potřeby svěřeného žáka nebo žáků. Neméně důležitá je také komunikace s rodinou a navození přátelského tónu při jednání. (Gabašová, Vosmik, 2019)

Kendíková (2017) považuje za vhodné, aby si asistent vedl vlastní záznamy o tom, jak se dítě vedlo, zda nedošlo ke konfliktům se spolužáky a jak se podařil konflikt vyřešit, jak se dítě chovalo o přestávkách nebo v hodině. Na základě záznamů je možné se zpětně podívat, jak se například podařilo konflikt vyřešit a co je třeba do budoucna změnit. Nedílnou součástí práce asistenta je také v některých případech pomoc v rozvoji sociálních dovedností, pomoc s komunikací se spolužáky, orientace v prostoru a čase, dohlížení na přípravu pomůcek k výuce, dohled na chodbách, jídelnách, v šatnách, při přesunu do jednotlivých tříd. Dítě může mít problém s komunikací se spolužáky, asistent by měl v tomto případě zasáhnout a snažit se dítě co nejvíce začlenit do kolektivu a zajistit hladký průběh jak v hodině, tak především v tomto případě o přestávkách a při přesunech.

Zároveň doporučuje, aby měl asistent pedagoga možnost nahlédnout do dokumentace žáka, aby se mohl držet v pracovním procesu jednotlivých doporučení školských poradenských pracovišť a také individuálního vzdělávacího plánu. Je též vhodné, aby si asistent promluvil se zákonnými zástupci žáka, vyučujícími učiteli, poradenskými pracovníky. (Kendíková, 2017)

Asistent pedagoga by měl dodržovat ve třídě nějaké pravidla. Je vhodné zahájit každý den přivítáním, čímž navodíme příjemnou atmosféru, snažíme se vše dělat s rozmyslem a nespěcháme na žáka, přijmeme žáka takového, jaký je, i s jeho chybami. Nabídneme pomoc, ale zbytečně se nevnucujeme, spolupracujeme s rodinou. Je vhodné naučit se nebrat si nic osobně, snažíme se o to, aby byl žák samostatný, snažíme se předejít rizikovým chováním, asistent musí umět také naslouchat. (Gabašová, Vosmik, 2019)

3 Komunikace

„Pedagogická komunikace je vzájemná výměna informací mezi účastníky výchovně vzdělávacího procesu a slouží k výchovně vzdělávacím cílům. Mívá vymezený obsah, sociální role účastníků jsou stanoveny a jsou dohodnuta komunikační pravidla.“
(Müllerová, 2002, s. 8)

3.1 Komunikace v rámci triády učitel, asistent pedagoga, rodič

Před samým začátkem spolupráce je dobré si ujasnit pravidelnost, četnost a způsob komunikace mezi zúčastněnými. Je vhodné komunikovat otevřeně bez zbytečných koalic někomu proti někomu. Důležité je zdůraznit to, co se podařilo, ale zároveň uvést i to, co se daří méně a je potřeba na určité situaci zapracovat. Naopak nevhodné je komunikovat velice málo a nechávat rodiče v nejistotě. Asistent i učitel mají jednat s rodiči otevřeně, empaticky, nehodnotit, nevychovávat, nevynášet soudy, naslouchat, hledat společné řešení problémů. (Gabašová, Vosmik, 2019)

3.2 Komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem

„Bezproblémová spolupráce mezi asistentem a učitelem je základem pro příznivé klima ve třídě a základním stavebním kamenem jejich práce. Mezi zásady spolupráce asistenty pedagoga a učiteli řadíme podle Horáčkové (2015, s. 17-18):

- *Pozitivní postoj k inkluzi a přijímání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami jako rovnocenné partnery.*
- *Učitel vnímá asistenta jako vítanou pomoc při vzdělávacím procesu.*
- *Správné vymezení kompetencí asistenta pedagoga i učitele. Učitel nepřehazuje své kompetence na asistenta, má na paměti, že asistent není ani jeho sekretářem ani osobním asistentem dítěte.*
- *Velice důležitá je komunikace mezi učitelem a asistentem před hodinou. Asistent by měl být obeznámen o aktivitách připravených na hodinu. Samozřejmostí by mělo být i týdenní setkávání a konzultace.*
- *Asistent pedagoga by neměl být vyčleňován z porad školy, měl by být seznámen s kolegy. Seznámení s ostatními kolegy je velice důležité i z hlediska dalšího působení na škole. Učitelé znají asistenta, vědí, co mají navzájem při spolupráci očekávat, mohou se vyvarovat případných chyb a nedorozumění.*

- *Neméně důležité jsou také osobnostní předpoklady učitele i asistenta. Je důležité, aby si oba pracovníci, lidově řečeno, sedli a vytvořili ve třídě sehraný tým, který je efektivní a může být ku pomoci žákům i ostatním zúčastněným.*
- *Často se může stát, že má učitel pocit jakéhosi sledování asistentem. Je vhodné ukázat učiteli na sehraném vztahu učitel – asistent, že v respektujícím, fungujícím vztahu není k těmto obavám důvod.*
- *Vhodné je také další vzdělávání učitele v oblasti speciálních věd a samozřejmě také asistent pedagoga by se měl dále vzdělávat.*
- *Učitel by měl asistenta využít také při výuce, zvážit také zapojení do práce s ostatními žáky ve třídě.*
- *Asistent by měl být seznámen s klasifikačním systémem učitele, měl by mít možnost o tomto problému s učitelem komunikovat. Při nejasnostech při klasifikaci pak pomůže v orientaci v rozdílných klasifikačních systémech a pravidlech jednotlivých učitelů.“*

V hodinách, kde funguje dobře nastavená komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem, funguje především neverbální komunikace. Verbální kontakt je často vedený šepotem. (Mrázková, Kucharská, 2014)

Častá je nefunkční komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem. Až 20 % učitelů není vedeno učitelem, převažuje jejich individuální práce (Richterová, Kubíčková, 2020).

Ze své praxe na pozici asistenta pedagoga bych ráda ještě uvedla, že komunikace s učitelem je základním stavebním kamenem celého klimatu ve třídě. Když děti vidí, že si spolu slušně a s respektem povídají, mají pak děti správný komunikační vzor. Děti potřebují vidět, že se lidé k sobě mají chovat přátelsky, nepovyšovat se jeden nad druhého a mít se v úctě. Když komunikace mezi asistentem a učitelem není nastavená v této rovině, děti vycítí tlak mezi oběma zúčastněnými. Takovýto vzor není pro děti vhodný a jistě jim nenastaví do života vhodné vzorce chování.

3.3 Verbální komunikace

Základem úspěšné komunikace je umění naslouchat. Musíme také vhodně reagovat při komunikaci se zákonnými zástupci, neskákat do řeči. Pokud však protistrana mluví dlouho nebo se opakuje, je vhodné hovor taktně ukončit. Při rozhovoru je vhodné dávat najevo, že posloucháme, například pokynutím hlavy nebo použitím vhodného citoslovce. Pokud aktivně nasloucháme protistraně, dáváme tím najevo, že nás rozhovor zajímá, při

rozhovoru se aktivně doptáváme na konkrétní situace, povzbuzujeme k hovoru, obdrženou informaci například přeříkáme jinými slovy, abychom si ujasnili, že si rozumíme, snažíme se být empatičtí. Ke konci rozhovoru je vhodné krátké shrnutí získaných informací a pozitivní ocenění hladkého průběhu hovoru. (Habr, Hájková, Vaníčková, 2015)

Pro efektivní komunikaci je důležité uvědomit si, že vhodná míra empatie a snaha o porozumění, umění pochopit, co druhého trápí a vyvarovat se toho, že budeme druhé litovat, je důležité pro navození příjemné atmosféry při komunikaci. Neméně důležité je také nalezení vhodných slov při rozhovoru, mluvit srozumitelně, normálním tempem, nepoužívat cizích slov, pokud jim protistrana nerozumí a neuvádět je tak do nepříjemných situací. Je vhodné se vyhnout dlouhým souvětím a příliš rozvětveným myšlenkám. Je důležité se vždy přesvědčit, že protistrana rozumí tomu, co jim chceme sdělit. (Habr, Hájková, Vaníčková, 2015)

Parma (2006) upozorňuje, že by se každý z nás měl také naučit vhodně pokládat otázky:

- *„Instruktivní otázky jsou otázky, u kterých musíme velice pečlivě volit slova. Ptáme se totiž na otázku, na kterou známe dopředu odpověď. Snažíme se abychom s protistranou nemanipulovali.*
- ***Otázky zjišťovací**, pomocí kterých zjišťujeme hned v počátcích komunikace nové informace.*
- ***Konstruktivní otázky** jsou ty, na které neznáme odpověď a společně se snažíme nalézt optimální řešení.“*

3.4 Neverbální komunikace

Neverbální komunikace je forma sociální komunikace neboli mimoslovní komunikace, při níž nepoužíváme řeč a verbálních prostředků řeči. Při neverbální komunikaci využíváme především různé části těla, sensorických systémů, neverbálních zvukových projevů, dotyků a jiných. U neverbální komunikace přenášíme svoje emocionální stavy a postoje například mimikou, gestikulací či tonem hlasu, kterým můžeme vyjádřit svoje emocionální stavy, jako je radost, smutek, zlost. (Gavora, 2005)

Neverbální komunikace je ve školním prostředí nepostradatelným nástrojem při poznávání učitele i žáka. Při komunikaci má neverbální složka větší význam než verbální. Při pochopení neverbální komunikace můžeme snáze rozeznat lež, přetvářku, pravdu.

Proto i ve škole je vhodné neverbální komunikaci rozvíjet například formou her, nebo vysvětlením některých postojů, například, pokud si dám ruce v bok, co tím vyjadřuji, co může dítě očekávat. (Klimešová, 2009)

Neverbální komunikace je obsažena v každé komunikativní kompetenci, jedná se o důležitou složku komunikace. V RVP ZV je dokonce uvedeno o komunikaci toto: „vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci“ (RVP ZV, 2021, s. 8). Neverbální komunikaci u dětí máme za cíl kultivovat a snažit se děti v tomto směru vzdělávat.

Ne každý je schopný správně mimické výrazy rozlišit, a tak často může docházet k nedorozumění. Může se nám také stát, že v některých tradičních kulturách mohou některé výrazy znamenat něco jiného, než očekáváme. Naše mimika odráží emocionální reakce na náš slovní projev ještě předtím, než k němu dojde. Nejčastěji to jsou hlavně výrazy obličeje, jako je například štěstí nebo neštěstí, radost nebo smutek a jiné. Učitel však může neverbální projevy žáků využít ve svůj prospěch. Například při vyrušování žáka při výuce může učitel nebo asistent pohrozit prstem, zamračit se, dát mu najevo, že se nám jeho chování nelíbí, či je nevhodné. Dalším neméně významným neverbálním projevem je pohled. Při výkladu si můžeme všimnout, že žáci místo sledování tabule nebo učitele sledují, co se děje venku za oknem. Takto si můžeme ověřit, zda je výklad zajímavý nebo pro žáka srozumitelný. Dalším příkladem očního kontaktu je přímý oční kontakt. Je vhodné udržet přiměřenou dobu očního kontaktu - při příliš dlouhém pohledu může být pohled vnímán negativně. Mezi další neverbální projevy patří například pohyb těla, gesta rukou, dotyky, plynulost, hlasitost řeči, vzdálenost mezi komunikujícími partnery. (Nelešovská, 2005)

Oční kontakt, který patří také do neverbální komunikace je pro samotnou komunikaci velmi potřebný. Samotný učitel může jen očním kontaktem žáka povzbudit nebo ho pokárat. Většinou žák sám vyhledává oční kontakt u učitele a tím si ověřuje jeho zájem. Žáci mají při pravidelném očním kontaktu pocit péče a zájmu o jejich osobu. (Zeki, 2009)

3.5 Komunikace ve třídě

Učitel by měl komunikovat ve třídě takovým způsobem, aby žáci byli schopni obsah sdělených informací dobře interpretovat a zařadit do svých myšlenkových schémat. Pokud učitel s žáky komunikuje, jistě má jeho výklad vliv na snadnější zapamatování, zpracovávání, vybavení učební látky. Při výkladu je vhodné volit přiměřené tempo,

logicky navazující učební látku, zapisování klíčových myšlenek na tabuli, pravidelné opakování obtížných částí výuky, ukázka praktické využitelnosti, odpovídání na otázky a jiné. (Sedláček, Šed'ová, 2015)

To, jak žáci hodnotí svého učitele z hlediska důvěryhodnosti se nazývá kredibilita. Učitel by tudíž měl být žáky vnímán jako expert ve svém oboru, který má vysoké morální kvality, vždy se snaží jednat v nejlepším zájmu žáků. Pokud žáci vnímají učitele jako důvěryhodného, více mu naslouchají a nechají se jím snáze ovlivnit. (Sedláček, Šed'ová, 2015)

Ovšem nejen učitel, ale též žáci ovlivňují komunikaci ve třídě. Samotná komunikace se však neodehrává jen tehdy, když žáci hlasitě komunikují v hodině, ale též když sledují komunikaci ve třídě, když hodnotí obsah zpráv, přemýšlí nad obsahem řečeného. S ochotou komunikovat souvisí i osobnostní dispozice žáka. Někteří žáci aktivně vstupují do konverzace, sami ji inicializují, jiní se ostýchají mluvit a hlásí se ve výuce sporadicky. Zapojení žáka do výuky i samotná míra naslouchání je důležitý předpoklad úspěšného průběhu výuky. Důležitým faktorem je vstup žáka do komunikace než samotná komunikace vedená učitelem. Učitel má nabádat žáka ke komunikaci ve výuce. (Sedláček, Šed'ová, 2015)

3.6 Budování důvěry ve třídě

Při budování důvěry ve třídě je důležité si na začátek nastavit jasná pravidla chování. Nejdůležitějším vjemem při budování důvěry ve třídě je pocit jistoty a bezpečí. Do činností dětí se má zasahovat jen v případech nezbytně nutných. (Hrouzek, Marková a kol., 2012)

„Pracovat cíleně se vztahovými pravidly ve třídě a škole znamená, umožnit žákům bezpečnou orientaci ve společenských vztazích mimo rodinu a zprostředkovat jim znalost zákonitostí těchto pravidel. Znat zákonitosti a orientovat se v příčinách a následcích, přináší každému člověku možnost předjímat, co se bude za dané situace dít a jak tuto situaci ovlivňovat a tím uspokojuje jeho základní potřebu bezpečí.“ (Hrouzek, Marková a kol., 2012, s. 4)

3.7 Klima třídy

Klima třídy je velice subjektivní hodnocení, každý účastník může mít jiný názor na atmosféru, která ve třídě panuje. Je důležité si uvědomit, že klima třídy je proměnlivé,

ale vyvíjí se dlouhodobě. Důležitá je také skutečnost, že pokud se o klimatu třídy mluví veřejně, má to obrovský vliv na to, jaké klima třídy pak ve skutečnosti bude. Klima ve třídě ovlivňuje velké množství proměnných (Gabošová, Vosmik, 2019, s. 34-35):

- *„V jaké lokalitě se škola nachází a jak se tato lokalita specificky odráží v sociálně-ekonomických a etnicko-kulturních poměrech žáků dané školy a rodičů žáků.*
- *Jak je na tom škola finančně a jaký to má vliv na její chod. Jak je škola vybavená, jak je podporovaná zřizovatelem.*
- *Zda se jedná o velkou sídlištní školu, městskou školu, menší školu v sociálně vyloučené lokalitě, o vesnickou malotřídku.*
- *Zda škola podporuje vzdělávání žáků se speciálně vzdělávacími potřebami, a jakým způsobem tak činí.*
- *Jestli je v daném místě dostupná další škola (z důvodů volby) a další vzdělávací zařízení, zda si tyto školy konkurují nebo spolupracují.*

Neméně důležité je ovšem i klima školy. Žáci velice rychle vycítí, pokud má vedení školy problémy se zaměstnanci. Jaké jsou vztahy na pracovišti mezi pedagogickými pracovníky. Klima školy, i když nepřímo, také zasahuje do klimatu třídy. (Gabošová, Vosmik, 2019)

3.8 Co může působit na klima třídy

Prostředí ve třídě působí nejen na samotné žáky, ale i na učitele, rodiče, návštěvy, asistenty pedagoga, návštěvy. Vhodná je ve třídě vkusná výzdoba, hezké učební materiály, hygiena, členění třídy a její organizace. Děti se často velice rády podílejí na výzdobě třídy, je vhodné jim tuto činnost umožnit. Ovšem nejdůležitější je osobnost učitele a jeho pedagogické vedení. Důležité jsou také vztahy mezi spolužáky, učiteli, asistenty, rodiči. Žáci se mají cítit přijatí do kolektivu a zastávat svoje role ve třídě. Každá třída má své jedinečné klima a je dobré ho pozitivně podporovat v třídnických hodinách. Každý pedagogický pracovník by měl mít za cíl stmelování žáků ve třídě, podporovat je v základních prvcích slušného chování a snažit se o co nejlepší klima ve třídě. Pozitivní klima ve třídě můžeme podporovat různými preventivními programy, exkurzemi, školními výlety a jinými. Pedagogický pracovník by měl děti podporovat v zodpovědnosti za svůj život. Podporovat je v zájmu o vědomosti a zodpovědnosti ke vzdělávání. Musíme myslet na to, že pozitivní klima ve třídě spoluvytváříme s dětmi, jedná se tedy o týmovou spolupráci. (Gabošová, Vosmik, 2019)

3.9 Krizové situace ve třídě

Konfliktní situace ve třídě je vhodné se naučit patřičně řešit. Mnoho konfliktů vychází z dlouhodobě neřešených sporů nebo nedorozumění. Naším cílem však není konfliktům se vyhýbat nebo je neřešit, ale naučit se konflikt řešit. Pedagogický pracovník by měl navodit takovou atmosféru ve třídě, aby se žák nebál přijít konflikt řešit, je vhodné hledat různá další řešení dané situace, vymezit si čas na žáka a jeho problémy, definovat jasně problém a shrnout dosažený pokrok v řešení problému. Není vhodné se již předem bát konfliktu, a tudíž se mu vyhýbat a neřešit vzniklou situaci. (Gabošová, Vosmik, 2019)

3.10 Spolupráce mezi učitelem a asistentem pedagoga v hodině českého jazyka

Činnost asistenta pedagoga na prvním stupni je různorodá. Pracuje v kmenové třídě s jednou učitelkou, to je podstatný rozdíl od druhého stupně, kde se vyučující střídají na jednotlivé hodiny. V hodině českého jazyka je práce různorodá od kopírování edukačních materiálů po prosté povzbuzování žáků. Většina žáků je ráda za asistenci, a pokud se asistent chová k žákům přátelsky, mají ho rádi a respektují ho. (Netolická, 2021)

Spolupráce asistenta pedagoga a učitele je do jisté míry závislá na osobních sympatiích. Děti velice dobře poznají, pokud si asistent pedagoga a učitel nenajdou k sobě cestu. V hodině pak panuje nepříjemné napětí, a to samozřejmě nemá dobrý vliv na studijní výsledky žáků a odráží se to i na „náladě“ obou zúčastněných stran. (Netolická 2021)

Nedá se ovšem říct, že je přínos asistenta pedagoga v hodinách českého jazyka důležitější než v hodinách jiných. Je však zřejmé, že nejvíce přínosný je asistent pedagoga v hodinách českého jazyka, anglického jazyka a matematiky. Asistent pedagoga v hodinách českého jazyka žákům pomáhá individuálně. Učitel má díky přítomnosti asistenta více času na intaktní žáky. (Netolická, 2021)

4 Spolupráce asistenta pedagoga a učitelem ve třídě

4.1 Cíl průzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumu je pedagogická komunikace a interakce mezi učitelem a asistentem pedagoga na prvním stupni běžné základní školy a sestavení kategorií v hodinách českého jazyka.

Dílčím cílem bude zjistit četnost komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem, dále pak četnost komunikace asistenta pedagoga a žáků intaktních i se specifickými poruchami učení.

4.1.1 Výzkumné otázky

Jakou podobu má komunikace učitele a asistenta pedagoga v hodině českého jazyka?

Jak je využívána při hodině neverbální komunikace a jaká je její četnost?

Dílčí výzkumné otázky vycházejí opět z komunikace učitel – asistent pedagoga a žáci. Jejich cílem bude zjistit, jak probíhá komunikace mezi žáky a asistentem pedagoga.

4.2 Časový harmonogram

Videa pro tento výzkum jsem natáčela od 1. 1. 2022 do 6. 5. 2022 ve třech třídách a s třemi různými učiteli a asistenty pedagoga. Před samotným natáčením jsem si musela zjistit, zda mi pan ředitel školy povolí natáčet videa na jeho škole. Po souhlasu pana ředitele jsem požádala o souhlas rodinné zástupce, zda souhlasí s pořizováním videí a fotografií. Díky podepsání informovaného souhlasu GDPR (General Data Protection Regulation), které již škola měla podepsané, jsem mohla videa natočit. Samozřejmostí je neposkytnutí videí ani fotografií třetím stranám a po dopsání mé bakalářské práce smazání všech videí ze svého počítače. Videa jsem se snažila natáčet takovým stylem, aby dětem bylo co nejméně vidět do obličeje.

Videa jsem po natočení musela analyzovat, sepsat si vhodné kategorie s použitím dostupné odborné literatury. Po sepsání kategorií jsem mohla začít s vlastním kódováním v systému CodeNet. Díky kódování jsem získala potřebná data. Celkem jsem získala data z 8 hodin českého jazyka.

4.3 Průzkumný soubor

Natáčení videí probíhalo na vesnické škole jejímž zřizovatelem je obec. Samotná škola má kolem 150 žáků. Skládá se z prvního a druhého stupně a mateřské školy. Součástí školy je též školní kuchyně, školní jídelna, prostorná tělocvična, cvičná kuchyňka, kabiny, školní družina, v budově druhého stupně je též učebna fyziky, chemie a počítačová učebna. Škola má výborné zázemí pro sportovní výuku. Nachází se v krásném prostředí s možností krátkých výletů do lesa, přírodního koupaliště nebo hojně využívaného velkého fotbalového hřiště a hřiště s umělým povrchem na volejbal a další sporty. Škola pro žáky nabízí kurz plavání, bruslení a dva kurzy lyžařského výcviku. Jeden se koná na prvním stupni (s každodenním dojížděním) a druhý (s ubytováním) na stupni druhém. Samotné vyučování probíhá dle osnov ZŠ – ŠVP „Otvíráme oči“ a v mateřské škole MŠ – ŠVP „Hrajeme si celý den“. Škola je úplnou školou s 1. až 9. postupným ročníkem.

Dle zákona má škola výchovného poradce, metodika prevence a zdravotníka školy. Škola má celkem 12 učitelů - z toho 5 učitelů na prvním stupni, 4 asistenty pedagoga, 3 vychovatelky - z toho jednu hlavní vychovatelku, ve školce pak dvě učitelky mateřské školy a asistenta pedagoga. K nepedagogickým pracovníkům patří dvě školnice, tři kuchařky, účetní.

4.3.1 Popis tříd, ve kterých probíhalo natáčení

Ve **druhé třídě** je 22 žáků, z nichž 10 mělo odklad školní docházky. Podpůrné opatření třetího stupně má ve třídě jeden žák a je vzděláván bez individuálního vzdělávacího plánu, má také přiznaného asistenta pedagoga. Žák současně trpí autismem, poruchou pozornosti, epilepsií. Druhý žák ve třídě má diagnostikovanou též poruchu pozornosti, současně trpí těžší formou dyslexie, dysgrafie a dyskalkulie a má přiznaný první stupeň podpůrných opatření. Další dva žáci jsou paní učitelkou posláni na vyšetření do Pedagogicko psychologické poradny s podezřením na dysgrafii a dyslexii.

Další video bylo natáčeno ve **čtvrté třídě**, kde je aktuálně 13 žáků. Z tohoto počtu žáků mělo odklad školní docházky celkem 5 žáků. Podpůrné opatření tři zde má jeden žák, který má také přiznanou asistentku pedagoga. Žák má poruchu autistického spektra, poruchu pozornosti, dyslexii, dysgrafii a ADHD. Další žák s podpůrným opatřením jedna má diagnostikovanou dyslexii, dysgrafii, ADHD. Třetím žákem s podpůrným opatřením je žák s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií.

Poslední třída, ve které byla videa natáčena je **třída pátá**. Zde je 19 žáků, z nichž mělo odklad 8 žáků. Podpůrné opatření tří má jeden žák, který má diagnostikovan autismus, ADHD, dyslexii, dysgrafii a dysortografii. Nemá vytvořen individuální vzdělávací plán. Tento žák má přiznaného asistenta pedagoga. Dalším dítětem je žák, který má diagnostikovanou vývojovou dysfázi a má podpůrné opatření tří. Ani on nemá sestaven individuální vzdělávací plán. Třetím žákem, který má první stupeň podpůrných opatření je žák s diagnostikovanou lehčí formou dyslexie a dysgrafie.

4.4 Metodologie

Maněnová (2012, s. 51) říká, že „*kvantitativní výzkum v pedagogice vychází z metod přírodních věd.*“ Pro tuto práci byl zvolen kvantitativně zaměřený výzkum s kvalitativně zaměřeným šetřením. Na výzkum byla použita natočená videa za použití metody FIAS. Abych mohla zodpovědět, a především stanovit četnost kategorií, musela jsem si podrobně nastudovat natočená videa.

V kvantitativní části výzkumu bylo provedeno pozorování dle kategoriálního systému. Jedná se o modifikaci Flandersova systému interakční analýzy. Důležité je, že dochází k sesumírování dat v prostředí vyučovací hodiny. (Maněnová, 2012)

Kvantitativní výzkum je dlouhodobý, intenzivní a zahrnuje podrobný zápis. Pozorovat můžeme skoro všechno a zaznamenávat si můžeme jak poznámky, tak například vytvářet video záznamy. (Gavora, 2000)

4.4.1 Videostudie

Videostudie představuje celkový metodologický postup. V případě videostudie můžeme prosadit celou řadu různých metod, například analýzu získaných dat nebo sběr dat. V poslední době jde o velice rychle se rozvíjející oblast výzkumu. Digitální technologie jsou na vzestupu a natáčení videí je čím dál tím dostupnější. Samotná videostudie je založená na analýze videozáznamu. Videostudii můžeme využít nejčastěji ve třech oblastech pedagogického výzkumu, a to v provedení kurikula, ve výzkumu pedagogické komunikace a interakce nebo kvality výzkumu. Videostudie má jistě velmi široké využití. Při vyhodnocování dat se dříve používaly písemné archy, ovšem v dnešní době se již používají většinou počítačové programy. (Janík, Miková, 2006)

4.4.2 Flandersův systém a FIAS (Flandersův systém interakční analýzy)

V praktické části výzkumu byla použita analytická Flandersova interakční analýza (Flandersův systém interakční analýzy). Tento výzkum byl vyvinut N. A. Flandersem

v roce 1962 pro potřeby interakce a komunikace učitelů a začínajících učitelů ve třídě. Základní myšlenkou byl fakt, že ve třídě se objevují stále dokola opakující se situace. Tyto opakující se situace nazval kategoriemi a vytvořil jich deset. Úkolem pozorování bylo zapisovat si, kolik kategorií v jednotlivých hodinách bylo použito. (Svatoš, Doležalová, 2011)

Seznam původních kategorií dle Flanderse (Svatoš, Doležalová, 2011, s. 177):

„*Učitel:*

- *Akceptuje žákovy pocity, projevuje sympatie konstruktivním způsobem.*
- *Chválí a povzbuzuje, žertuje, souhlasí s žakovým výkonem.*
- *Využívá, akceptuje, objasňuje a rozvíjí myšlenky žáků.*
- *Klade otázky, stimuluje žáky, nejde o řečnické otázky.*
- *Vykládá, sděluje, přednáší, uvádí své názory.*
- *Dává pokyny či příkazy.*
- *Kritizuje, uplatňuje svou autoritu, chce změnit žakovo nevhodné chování nebo činnost.*

Žák:

- *Odpovídá učiteli, ale kontakt inicioval učitel.*
- *Žák sám začíná hovor, je aktivní a iniciativní v kontaktu s učitelem.*
- *Ticho nebo zmatek ve třídě (nezřetelná komunikace)“.*

Původní kategorie jsou uzpůsobené pro komunikaci a interakci ve třídě, kde není asistent pedagoga. Kategorie, které jsem vytvořila jsou inspirované těmito kategoriemi, ale jsou upravené pro potřeby sledování jiných kategorií.

4.4.3 Code Net

Samotné kódování probíhalo v softwarovém programu sbírajícím a zpracovávajícím data CodeNet. Program CodeNet se používá při sběru dat a jeho následné kvantitativní analýze. (Svatoš, 2013)

„*Tento systém byl vyvinut na Katedře pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci Králové. Autory softvérového programu jsou (T. Svatoš a V. Žák). Tento program umožňuje definovat celkem 20 libovolných sledovaných činností kategorií, dále lze nastavit kódovací interval. V neposlední řadě umožňuje vytvářet časové řezy – dílčí datové soubory odpovídající zvoleným počátečním a koncovým kódům*

z celkového souboru. Výsledky archivuje a exportuje do Excelu.“ (Maněnová, Svatoš, 2012, s.483)

Kódování je velice přesné musíme si však uvědomit i lidský faktor při kódování. Každý, kdo kóduje takovýto soubor je ovlivněn vlastní subjektivitou. Snažila jsem se tudíž o co nejpřesnější objektivní pohled.

4.5 Vlastní natáčení videí

Natáčení videí pro výzkum probíhalo na zařízení notebooku Dell Latitude 5580 se zabudovanou kamerou. Notebook byl postaven v zadní části třídy, aby měla kamera záběr na celou třídu. Záběr na celou místnost je důležitý, protože učitel, asistent pedagoga i děti se pohybují po celé třídě. Díky natáčení v zadní části třídy nebylo video zkresleno nervozitou žáků ani pedagogických pracovníků. Při shlédnutí videa jsem si všimla určité nervozity a zaujetí žáků notebookem. Po prvních pár minutách ovšem tato nervozita opadla a všichni zúčastnění se pohybovali přirozeně.

Celé natáčení trvalo přibližně půl roku a natáčela jsem celkem ve třech třídách, jak již bylo zmíněno výše. Dle zadání výzkumu jsem natáčela pouze hodiny českého jazyka. Natáčení se zúčastnilo celkem šest pedagogických pracovníků na pozici učitel a asistent pedagoga.

Před natáčením videí je nutné provést přípravu. Jedná se o přípravu techniky a samotné videostudie. Následoval vlastní sběr dat, zpracování získaných dat a jejich následné vyhodnocení.

Velice důležité před samotnou videostudií je rozmyslet si, co chceme sledovat, jaký výzkumný cíl si stanovíme a v neposlední řadě si musíme domluvit samotné natáčení. Samotný sběr dat je fáze, při níž natáčíme videa z průběhu hodin českého jazyka. Důležitým momentem je zvolit si vhodné umístění kamery. Zpracování dat bylo v mém případě provedeno v programu Code Net. Vyhodnocování dat probíhá většinou v programu Excel, kde dojde k sesumírování dat a vytvoření přehledných grafů, kde se zjistí četnost jednotlivých kategorií.

4.6 Zpracování dat

Ke zpracování získaných dat byl použit softwarový systém CodeNet. Na základě pozorování bylo vytvořeno celkem 18 kategorií, které jsem sledovala. Kódovala jsem ve 3vteřinovém intervalu, výsledkem kódování je tabulka četností kategorií v Excelu.

Z takto získaných údajů je vidět četnost komunikace mezi asistentem pedagoga, učitelem i žáky.

4.7 Navržené kategorie pro přítomnost asistenta pedagoga

Při navrhování kategorií bylo vycházeno z Flandersovy interakční analýzy. Flanders (Svatoš, 1995, s. 65) říká, že „*princip metody je jednoduchý. Vycvičený pozorovatel sedí ve třídě a dění, které se tam odehrává, zařazuje do jedné z mnoha předem definovaných kategorií činností. Původní metoda obsahuje 10 kategorií činností.*“

Dalším dokumentem, který mi byl nápomocen při vytváření kategorií je Standard pro asistenty pedagoga. Dle Morávkové Vejrochové (2015, s. 16-17) „*rozeznáváme následující typové vymezení činnosti asistenta pedagoga.*

- *Individuální nebo skupinová podpora žáka/žáků se SVP v rámci vyučování přímo ve třídě,*
- *individuální nebo skupinová podpora žáka/žáků se SVP v rámci vyučování mimo třídu,*
- *práce asistenta pedagoga s žáky bez speciálních vzdělávacích potřeb,*
- *dopomoc při sebeobsluze a doprovod při pohybu během vyučování,*
- *společná příprava s učitelem,*
- *doučování žáků,*
- *komunikace s rodiči žáků,*
- *konzultace s poradenskými pracovníky.*“

Svatoš (2013, s. 115) ve své studii Kategoriální systém podle Flanderse při evaluaci výuky v současné základní škole uvádí, „*zda pouhá desítka inventovaných parametrů postačuje k popisu, tak složitého děje, který se ve výuce odehrává.*“

Zde je vidět, jak se systém podle Flanderse v průběhu let vyvíjí a že dřívějších deset kategorií je již nedostatečných. Při analyzování a následném navrhování kategorií jsem se snažila z těchto kategorií vycházet. Ovšem díky jinému výzkumnému objektu, a to sledování interakce mezi asistentem pedagoga a učitelem, jsem musela navrhnout kategorie odlišné.

Gavora (2000) uvádí, že je důležité se rozhodnout, zda budeme pozorování provádět ze záznamu nebo přímo. V tomto případě se pozorování provádělo ze záznamu. Kategorie jsem zadávala v tří vteřinovém intervalu, což je nejnižší interval pro kódování. Kódovat

můžeme však i v jiných intervalech 5, 10 nebo 15 sekund. Při třísekundovém intervalu je zaznamenán větší počet kliknutí. Pro kvalitně kódované výsledky je nutný určitý zácvik pozorovatele.

„Aby bylo možné s kategoriemi pracovat, je nutné je definovat tak, aby šlo provést jednoznačné rozhodnutí o přiřazení do kategorií. Základní analytické proměnné (Hendl, 2005, s. 212):

- **Prostor** – kde se nacházela osoba, objekt, událost,
- **objekt** – o jaký objekt se jednalo,
- **aktivity** – kdo dělal co, kde to dělal a kdy,
- **události** – jaké aktivity se projevovaly, kde jak dlouho, kdo se na nich podílel,
- **čas** – jaké aspekty času jsou důležité,
- **aktéři** – jaké skupiny lze identifikovat, co dělají, co si myslí o sobě a o jiných,
- **cíle** – jaké jsou individuální a skupinové cíle.

Navržený kategorizační systém musí být dostatečně konkrétní, aby fungoval.“

Janíková (2011, s 40-41) uvádí, že *„s ohledem na sledované výzkumné otázky můžeme využít či modifikovat již existující kategoriální systém (např. Flandersův), popř. vytvořit systém vlastní.“* Vytvořit kategorie je náročný úkol, který je nutný dopředu promyslet a nastudovat vhodnou literaturu. Je důležité porozumět chování ve školním prostředí.

Díky analýze uvedených dokumentů jsem navrhla těchto osmnáct činnostních kategorií, které jsem následně v rámci strukturovaného pozorování v rámci kvantitativního výzkumu vyhodnotila.

1. Asistent pedagoga podporuje intaktní spolužáky při samostatné práci při hodině.
2. Asistent pedagoga napomíná intaktní spolužáky.
3. Asistent pedagoga oslovuje učitele a komunikuje s ním.
4. Učitel oslovuje asistenta pedagoga a komunikuje s ním.
5. Žák s SVP žádá asistenta pedagoga o pomoc.
6. Intaktní žák žádá asistenta pedagoga o pomoc.
7. Asistent pedagoga vede samostatně hodinu.
8. Asistent pedagoga komunikuje s žákem s SVP.
9. Asistent pedagoga komunikuje s intaktními spolužáky.

10. Na základě žádosti učitele asistent pedagoga dělá přípravu materiálů (jedná se o kopírování pracovních listů a jiné).
11. Nonverbální komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem.
12. Asistent pedagoga sedí v lavici vedle žáka s SVP a sleduje výklad učitele.
13. Asistent pedagoga sedí v lavici vedle žáka s SVP a individuálně mu dopomáhá (obrací stránky v sešitě, vyzývá žáka ke sledování výkladu učitele apod.).
14. Asistent pedagoga asistuje při edukačních hrách při hodině.
15. Asistent pedagoga vykonává s žákem s SVP individuální činnost.
16. Asistent pedagoga pomáhá žákům s SPU (vede žáka k užití čtecího okénka, upravuje text diktátu na doplňovačku, ...).
17. Asistent pedagoga sleduje výklad učitele.
18. Asistent pedagoga individuálně pomáhá intaktním spolužákům.

Při samotném kódování bylo zaznamenáno v rámci jedné vyučovací hodiny průměrně 542 kliknutí, tedy momentů, kdy spolu komunikoval někdo z trojúhelníku učitel, asistent pedagoga a žák. U první hodiny, kdy jsem začala kódovat, jsem si čas opakování dala na větší interval 10 vteřin. Tím jsem si natrénovala rozeznávání situací a jejich vyhodnocování. U třetího videa jsem již dala interval 3 vteřiny. Při kódování jsem zaznamenala menší problémy. To bylo v případě, kdy jsem neviděla všechny kategorie přehledně u sebe, a tím pádem jsem musela kategorie hledat. Ovšem to byla jen maličkost, která byla vyvážena intuitivním ovládním v systému CodeNet. Další nespornou výhodou systému je převod dat do tabulkového procesoru Excel.

Jak jsem již zmínila výše, získaná data systém CodeNet archivuje a exportuje do tabulkového procesoru MS Excel. Má další práce spočívala v převedení dat do grafů a následné vyhodnocení získaných dat.

4.8 Popis sledovaných tříd

Průzkumným cílem této práce je, jak jsem již zmínila, interakce a komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem. Ovšem nesmíme zapomenout ani na osobnostní předpoklady jednotlivých pedagogických pracovníků podílejících se na chodu třídy a samozřejmě i na celkovém klimatu třídy. Proto bych ráda každého sledovaného pedagogického pracovníka popsala. Jde čistě o můj subjektivní pohled. Vzhledem k tomu, že znám vztahy mezi pedagogickými pracovníky a byla jsem součástí tohoto pedagogického sboru, mám trochu jiné informace, než by měl kdokoli jiný zvenčí. Osoby,

kteřé zde budu popisovat nebudu jmenovat ani nebudu popisovat jednotlivé třídý vzhledem ke ctění jejich přání zachování anonymity. Jednotlivé osoby budu identifikovat pouze na základě jejich působení v dané třídě.

4.8.1 První sledovaná třída

Paní učitelka v druhé třídě byla vždy dokonale připravená na hodinu. Děti se v hodině českého jazyka nenudily, často hrály nejrůznější edukační hry. Paní učitelka měla připravené i jiné zábavné aktivity, které vždy navazovaly na téma hodiny.

Toto vše ovšem z největší míry závisí na vnitřním nastavení pedagogického pracovníka. Paní učitelka učila s lehkostí a bylo vidět, že učení bere jako poslání a pracovala s radostí. Ve třídě si získala přirozenou autoritu a děti paní učitelku milovaly. V této třídě často mezi oběma pedagogickými pracovníky probíhala neverbální komunikace.

V první sledované třídě působí paní asistentka, která jak jsem již zmínila, tvoří s paní učitelkou sehraný tým. Z celého videa byla cítit souhra a dobré klima ve třídě. Paní asistentka si ovšem nevytvořila takovou autoritu jako paní učitelka. Z jedné strany to přikládám jejím povahovým vlastnostem a z druhé strany tím, že jako asistent pedagoga bývá dětmi vnímána spíše jako „pomocnice“ paní učitelky. Děti vycítily, že asistent pedagoga je svým způsobem podřízený učitelí. Neumí si pozici asistentů pedagoga vysvětlit, vnímají je jinak než učitele či vychovatele. Tím myslím, že někdy může vznikat jistá bariéra a je daleko těžší získat si přirozenou autoritu.

Klima třídy, myslím, bylo v této třídě přímo ukázkové. Díky nekonfliktním vztahům mezi asistentem a učitelem nebylo ve třídě žádné nepříjemné napětí, ale naopak přátelská atmosféra. Když dítě může důvěřovat pedagogickým pracovníkům, ví že jsou ve třídě v bezpečí a nemusí se přetvařovat, je naplněn jejich pocit bezpečí a klidu a mají čas soustředit se na výuku a také mají, doufám, lepší výsledky. Děti jsou dle mého názoru nejlepšími identifikátory příznivého klimatu ve třídě.

4.8.2 Druhá sledovaná třída

Paní učitelka ve čtvrté třídě je, dle mého subjektivního názoru, též vynikající učitelka s dokonalou přípravou. Ráda a s úspěchem zapojuje do výuky různé edukačně zábavné prvky, ať to jsou různé hry nebo soutěže. Snaží se být vždy spravedlivá a děti mají paní učitelku upřímně rády. Má též u dětí přirozenou autoritu a svou práci bere spíš jako poslání. Je zde vidět velice kladný vztah k dětem všeobecně.

Paní asistentka ze druhé sledované třídy je člověk, na kterém je na první pohled vidět, že ji práce asistentky nebaví. Na hodiny chodí pozdě a odchází ještě před zvoněním, často paní asistentku musí paní učitelka hledat. Při hodině je paní asistentka velice pasivní, celou hodinu sedí v lavici u žáka se specifickou poruchou učení a autismem, někdy otočí stránku v sešitě nebo se baví s intaktními spolužáky. Při rozhovoru s paní učitelkou jsem se dozvěděla, že již několikrát paní asistentku upozorňovala, že je nevhodné, aby žákovi diktovala písemné práce, avšak paní asistentka nedbá přání paní učitelky. Nejen díky obdobným konfliktům není atmosféra mezi pedagogickými pracovníky ve třídě ideální.

Klima ve třídě je velmi narušeno konflikty mezi pedagogickými pracovníky. Děti určité napětí vycítí, a to především děti s autismem nebo specifickými poruchami učení. Doufám, že toto napětí brzy odezní a paní asistentka změní své chování a přístup k práci.

4.8.3 Třetí sledovaná třída

V poslední sledované třídě je též velmi příkladná paní učitelka s výbornými pedagogickými vlastnostmi. Při vystupování před třídou mluví sebejistě, avšak vlídně, u dětí má též přirozený respekt. Paní učitelku znám osobně, a tak vím, že nad každým problémem stráví nespočet hodin a snaží se vždy nalézt nejvhodnější řešení pro žáky. Je velice empatická a své žáky má velmi ráda. Na hodiny chodí vždy nadprůměrně připravená a vždy se snaží zařadit do výuky i herní prvky pro odlehčení a odreagování žáků.

Paní asistentka v této třídě je též velmi empatická a snaží se vždy vyhovět paní učitelce. Řekla bych, že jsou skvěle sehraný tým, který komunikuje často neverbálně. Paní asistentka se též snaží dále vzdělávat a být přínosem pro celý pedagogický sbor. Při výuce působí též sebejistě a má přirozenou autoritu.

Klima třídy je díky pedagogickým pracovníkům klidné. Ovšem ve třídě je žák s poruchou chování, a tudíž je nutné občas řešit vypjaté situace. Ovšem díky vyrovnanosti a stanovení jasných mantinelů dětem pedagogickými pracovníky je vždy vše vyřešeno v klidu a ke spokojenosti všech zúčastněných. Zde jsem se přesvědčila o tom, jak je důležité, aby lidé, kteří jsou vzorem pro děti, byly sami morálně čistí a vyrovnaní.

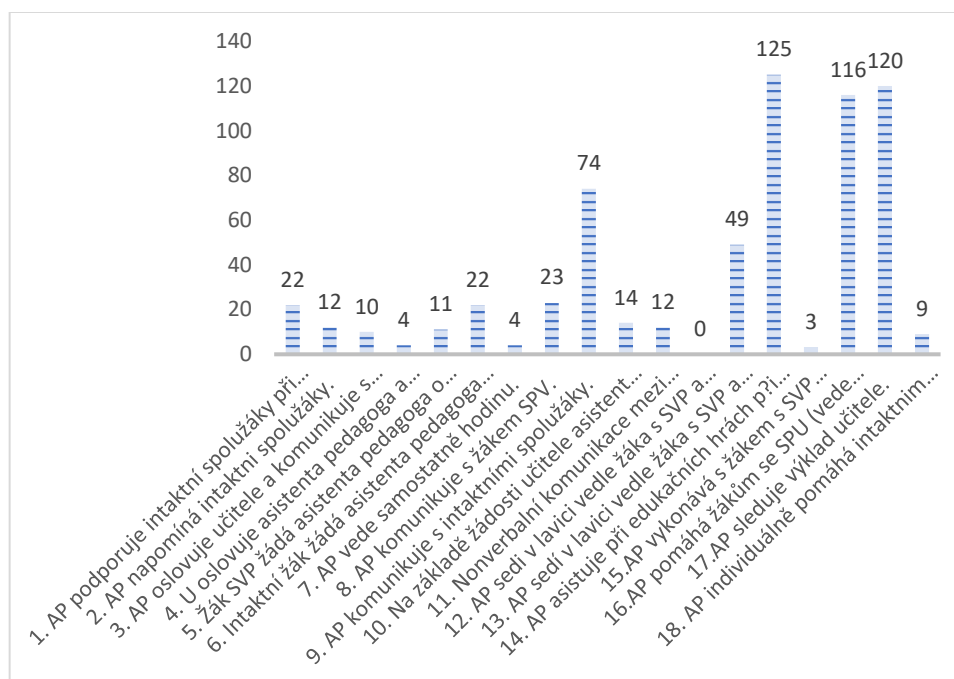
4.9 Výsledky průzkumného šetření

Získané výsledky jsem třídila dle jednotlivých tříd. V každé třídě jsem hodnotila komunikaci a interakci mezi asistentem pedagoga, učitelem i žáky. Dle získaných

informací si ověřím, zda jsem kategorie vytvořila správně a zda nemám kategorií málo nebo příliš mnoho. Zjistím také, jaká je četnost neverbální komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem, mezi asistentem pedagoga a žáky, a to jak se specifickými poruchami učení, tak mezi žáky intaktními.

V poslední části výzkumu se zaměřím na četnost jednotlivých kategorií souhrnem ze všech natočených videí.

4.9.1 Výsledky kódovaných videí

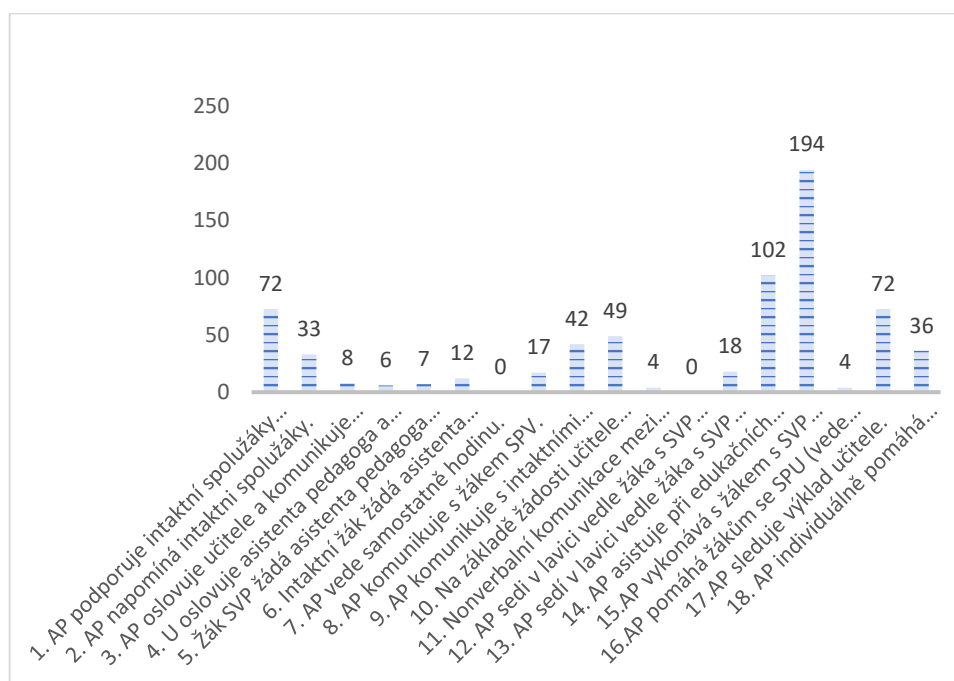
Graf 1. Průměrné hodnoty činnostních kategorií ve 2. třídě – 1. natáčecí hodina 1. 2. 2022

U prvního sledovaného grafu vidíme, že nejvíce zastoupenou kategorií je kategorie č. 14 - *pomoc asistenta pedagoga při edukačních hrách*. Druhou neméně významnou kategorií je *pomoc asistenta pedagoga při výuce* - kategorie č. 16, kdy asistent pedagoga pomáhá s různými úkoly a třetí kategorií, kdy *asistent pedagoga sleduje výklad učitele* - kategorie č. 17. Tato celkem výrazně zastoupená kategorie však v tomto případě neznamena, že by asistent pedagoga pouze sledoval výklad a nevyšimál si, co se děje kolem jeho osoby. Tato četnost vznikla díky edukačním hrám, kdy asistent pedagoga seděl v kroužku s žáky a sledoval dění hry. Myslím si, že za zmínku jistě stojí i kategorie č. 11, kdy probíhala mezi asistentkou a učitelem nonverbální komunikace. Díky tomu usuzuji, že v této hodině bylo nastaveno zdravé klima třídy a vše probíhalo tak, jak mělo. Ovšem na druhé straně

je zde velice málo zastoupená kategorie č. 3 a č. 4, kdy spolu komunikuje učitel a asistent pedagoga.

Na kategorii č. 9, kdy *asistent pedagoga komunikuje s intaktními žáky* je vidět, že asistent pedagoga je dostupný pro každého žáka a nevíšimá si jen žáků se speciálně vzdělávacími potřebami. Tato kategorie obsahuje celkem 74 kódů, což je jistě celkem uspokojivá hodnota.

Z grafu je zřetelně vidět, že v této sledované hodině je vyvážena pomoc asistenta vůči intaktním žákům i žákům se specifickými vzdělávacími potřebami, je zde zastoupena i kategorie č. 7, kdy *asistent vede samostatně hodinu*. V tomto případě se však jedná o chvilkovou aktivitu.

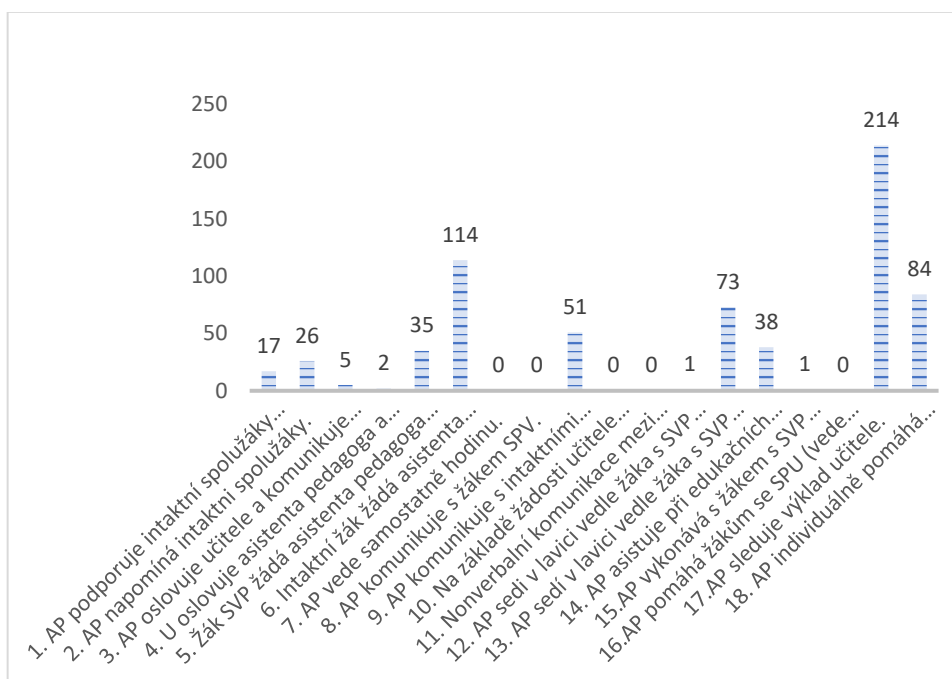

Graf 2. Průměrné hodnoty činnostních kategorií 2. třída – 2. natáčecí hodina 1. 2. 2022

Z druhého grafu je patrné, že zde výrazně převyšuje ostatní kategorie kategorie č. 15, kdy *asistent pedagoga vykonává s žákem se specifickými vzdělávacími potřebami individuální činnost*. A opět kategorie č. 14, kdy *asistent pedagoga asistuje při edukačních hrách*. Tyto kategorie jsou však využity jen u této paní učitelky, která do svých hodin ráda vkládá různé edukační hry, oddechové chvílky, hraná divadélka a jiné aktivity k udržení pozornosti žáků. Je vidět, že díky převládající aktivitě při vzdělávacím procesu, kdy asistent pedagoga pomáhá jak žákům intaktním, tak se specifickými vzdělávacími

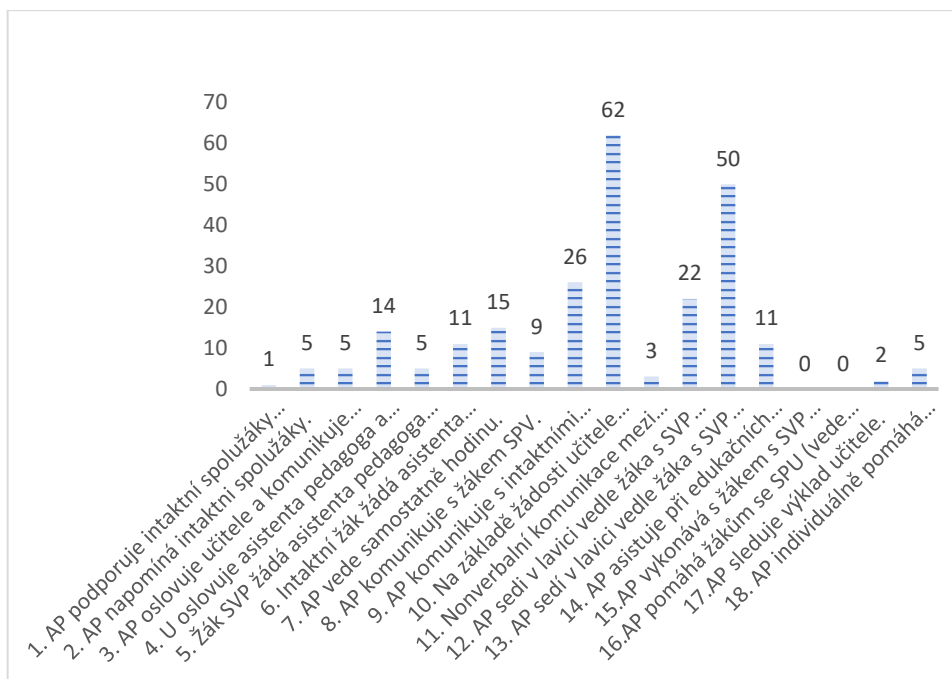
potřebami, ustupuje do pozadí aktivita, kdy asistent pedagoga pouze sleduje výklad učitele.

V tomto grafu je asi nejzajímavější kategorie č. 2, kdy *asistent pedagoga napomíná intaktní spolužáky*. Z této kategorie vyplývá, že i asistent pedagoga se podílí na zajištění chodu třídy a není pouze pasivní pozorovatel.

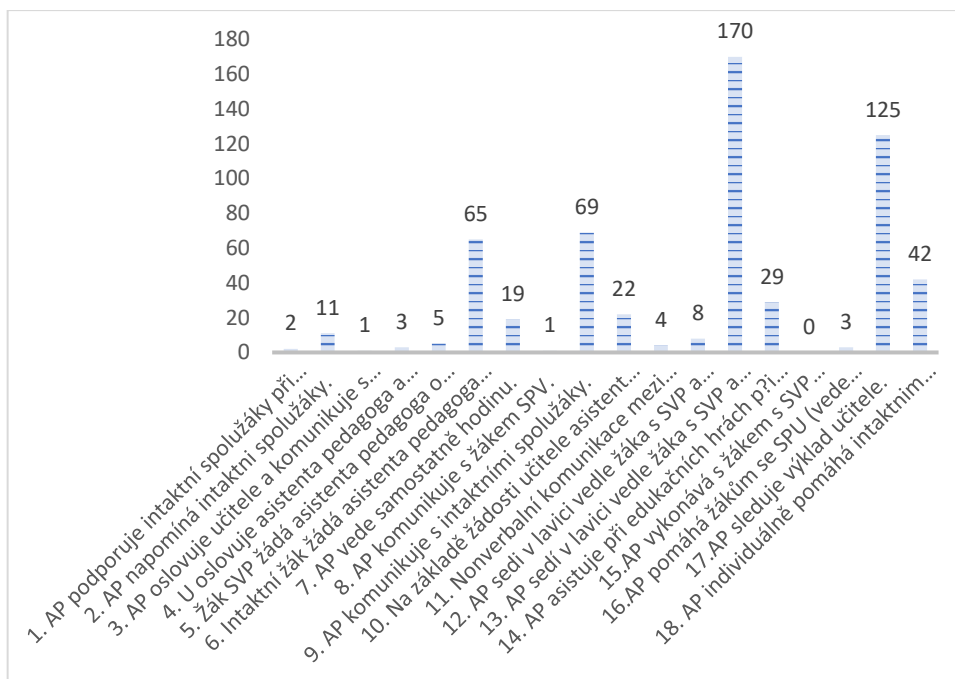
Graf 3. průměrné hodnoty činnostních kategorií 2. třída – 3. natáčecí hodina 3. 2. 2022

Třetí kódované video, jak napovídá graf, je trochu jiné než předešlé. Z grafu je vidět, že převažuje kategorie č. 17, kdy *asistent pedagoga sleduje výklad učitele*. Zde se jednalo o výklad nové látky. Nejvíce zastoupené jsou kategorie, kde asistent pedagoga pomáhá všem skupinám žáků s výkladem látky, podporuje žáky při hodině a snaží se být v hodině českého jazyka nápomocen. Konkrétně se jedná o kategorie č. 6, kdy *intaktní žák žádá asistenta pedagoga o pomoc*, kategorie č. 9, kdy *asistent pedagoga komunikuje s intaktními spolužáky* a kategorie č. 18, kdy *asistent pedagoga individualně pomáhá intaktním spolužákům*. Téměř vůbec zde nejsou kategorie, které se zabývají komunikací jak verbální, tak neverbální mezi učitelem a asistentem pedagoga. Asistent pedagoga nevedl samostatně hodinu, ani nepřipravoval materiál. V této hodině je zřetelně vidět, že asistent pedagoga je zde jako pasivní pozorovatel a vměšoval se do výkladu učitele zcela minimálně. Není vždy nutné, ba ani žádoucí, aby asistent pedagoga přehnaně reagoval na žáky a tím narušoval výklad učitele.

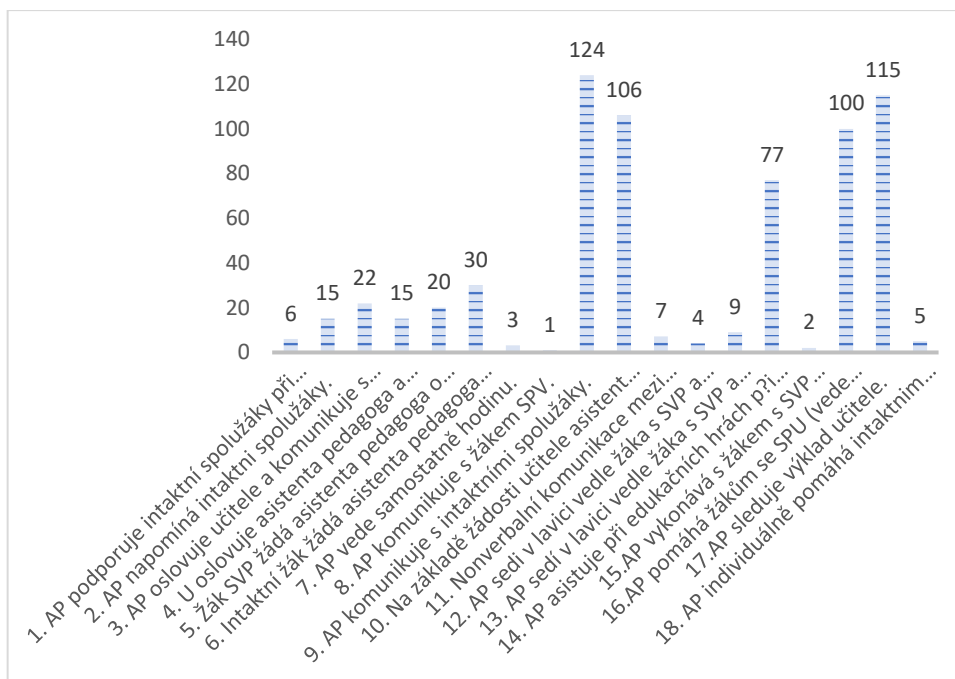
Graf 4. průměrné hodnoty činnostních kategorií 2. třída – 4. natáčecí hodina 16. 3. 2022

Ze čtvrtého grafu opět vystupuje do popředí jedna kategorie a to kategorie č. 10. Zde se jedná o přípravu materiálu, který připravuje asistent pedagoga na žádost učitele. Zajímavá je zde i kategorie č. 7, kdy *asistent pedagoga vede hodinu za učitele*. I když nepočtená kategorie, přesto je vidět, že i asistent pedagoga je občas využíván k vedení hodiny a učitel se tak může věnovat jiným činnostem. Ovšem jako u předešlých grafů i zde je vidět, že asistent pedagoga značnou část hodiny sleduje výklad učitele, a to buď přímo u žáka v lavici anebo jinde ve třídě. Je zde vidět nižší aktivita asistenta pedagoga přímo u žáků, avšak větší aktivita v práci pro paní učitelku, kdy asistent vykonává práci přímo na příkaz učitele. Většinu času pracuje ve třídě asistent sám, bez upozornění učitele. Při kódování a sledování videí jsem si uvědomila, že v případě nesamostatnosti asistenta pedagoga by nebyl takovýto asistent přínosem pro třídu, potažmo pro učitele. Učitel při samotné výuce nemá čas na korigování a podněcování asistenta k práci. Mezi učitelem a asistentem má panovat jakýsi soulad, důvěra a porozumění při práci. Správný asistent ví už předem, co bude pedagog potřebovat a kde je ho potřeba.

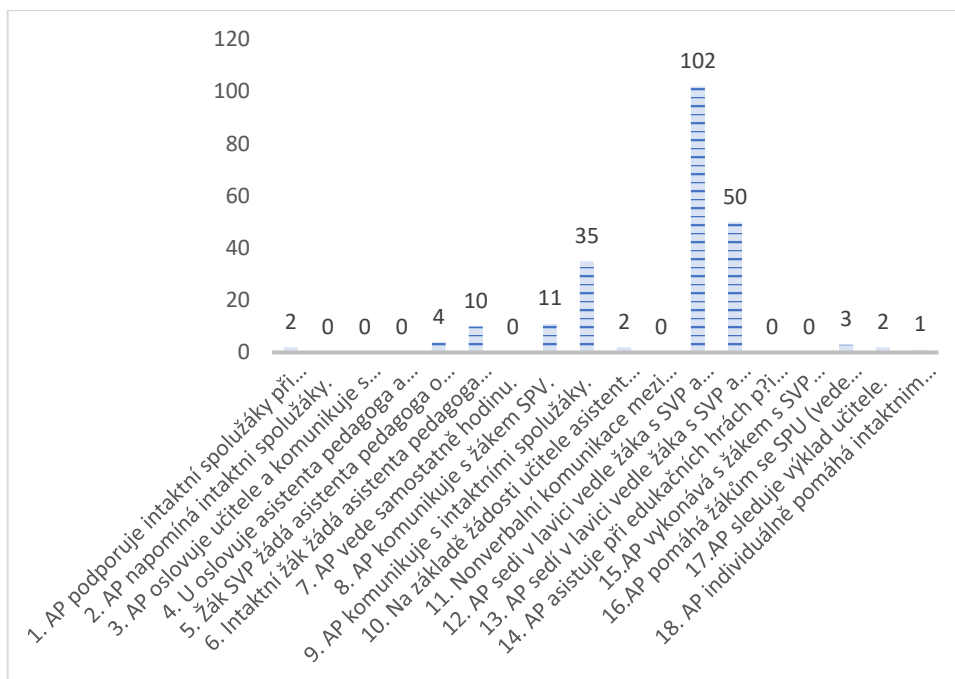
Graf 5. průměrné hodnoty činnostních kategorií 2. třída – 5. natáčecí hodina 18. 3. 2022

V pátém grafu se opět ukazuje, že kategorie, kdy asistent pedagoga buď sedí v lavici s žákem anebo sleduje výklad učitele je jedna z početnějších. Ovšem opravdu výrazně v tomto grafu převládá kategorie č. 12. kdy *asistent pedagoga sedí v lavici u žáka se specifickými vzdělávacími potřebami a individuálně mu pomáhá*. Je zde opět vidět komunikace asistenta pedagoga s žáky a dobře nastavená pravidla mezi asistentem pedagoga a učitelem, kdy není nutná přílišná komunikace. Ovšem na druhou stranu zde chybí kategorie č. 15, která je ve všech videích vyjma jednoho skoro nezastoupená. Úplně nepočtenější a nejzajímavější je asi v tomto grafu kategorie č. 7, kdy *asistent pedagoga vede hodinu*. V tomto konkrétním případě se jednalo o vedení hodiny za učitele, kdy přišel do třídy jiný pedagog s řešením naléhavé situace. Asistentka pedagoga převzala zcela automaticky vedení hodiny, při návratu učitele se vrátila ke své práci. Nemohu nezmínit, že při mé práci asistentky pedagoga jsem vedla sama hodinu opravdu výjimečně, a proto mě tato kategorie a její výsledek v tomto videu potěšil.

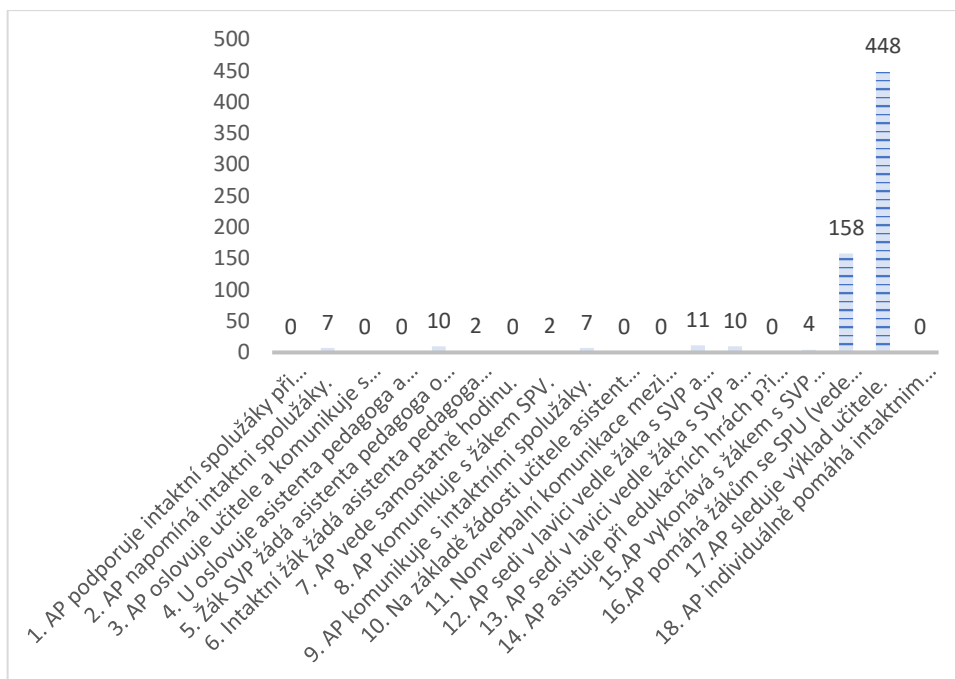
Graf 6. průměrné hodnoty činnostních kategorií 2. třída – 6. natáčení hodina 26. 4. 2022

V šestém grafu vidíme, že v této třídě je asistent pedagoga plně vytížen. I když je zde celkem početně zastoupena kategorie č. 17, kdy *asistent pedagoga sleduje výklad učitele*, není to v tomto případě úplná nečinnost, ale asistent pedagoga se v tuto dobu nevměšuje do výkladu učitele. Kategorie č. 9 a č. 16 jsou celkem hojně zastoupeny a ukazují na skutečnost, že asistent pedagoga nepomáhá výhradně žákům se specifickými vzdělávacími potřebami, ale všem žákům bez rozdílu. Z videa je patrné, že žáci jsou zvyklí na přítomnost asistenta pedagoga a neváhají se na něj obrátit. Asistentka se vždy při nečinnosti rozhlížela, zda nějaký žák nepotřebuje s něčím pomoci. U kategorie č. 10, která je také hojně zastoupená, jsem si všimla při sledování videa, že asistentka pedagoga odešla kopírovat pracovní listy.

Graf 7. průměrné hodnoty činnostních kategorií 4. třída – 7. natáčecí hodina 29. 3. 2022

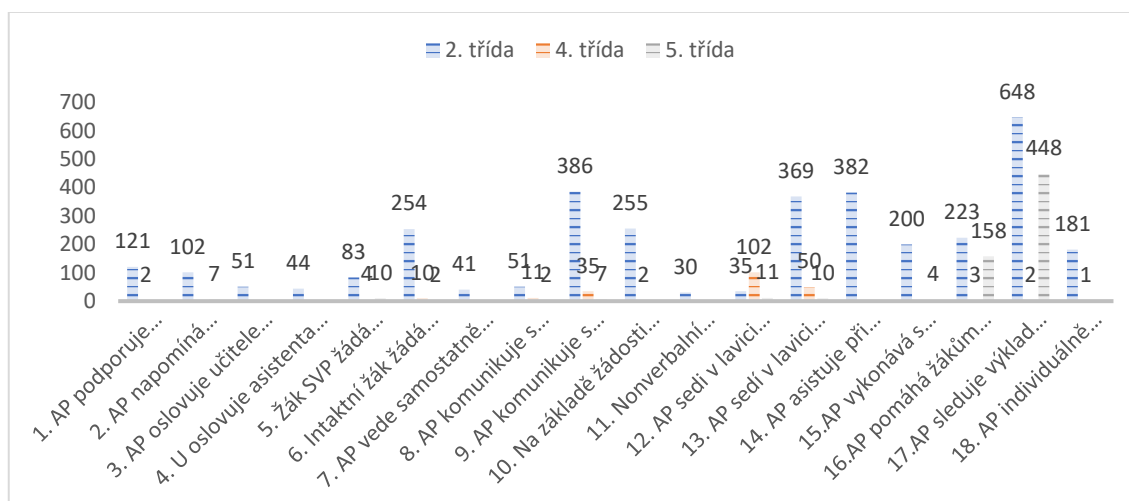
Sedmý graf je z páté třídy, kde paní učitelka již nevyužívá při výuce tolik edukačních her a soutěží, a to se projevilo i na uvedeném grafu. Nejvýznamněji zastoupená je zde kategorie č. 12, kdy *asistent pedagoga sedí u žáka a sleduje výklad učitele*, hned na druhém místě je kategorie č. 13, kdy *asistent pedagoga sedí v lavici s žákem se specifickými vzdělávacími potřebami a individuálně mu pomáhá*. V menší míře jsou zde zastoupeny kategorie při kterých *asistent pedagoga pomáhá nebo podporuje intaktní žáky či žáky se specifickými vzdělávacími potřebami*. I přes nízkou aktivitu asistenta pedagoga bylo při sledování videa vidět, že paní učitelka věří své asistentce, nepotřebují spolu nadbytečně komunikovat. Paní asistentka často pomáhala žákům, kteří potřebovali s něčím pomoci a bylo vidět, že žáci nevnímají paní asistentku jako rušivý element, ale naopak rádi přijímají její pomoc.

Graf 8. průměrné hodnoty činnostních kategorií 5. třída – 1. natáčecí hodina 28. 4. 2022

Poslední a nejzajímavější je jistě graf ze čtvrté třídy. Zde opravdu výrazně převládá kategorie č. 17, kdy paní *asistentka sleduje výklad učitele*. Druhou celkem početnou kategorií je kategorie č. 16, kdy *asistent pedagoga pomáhá žákům se specifickými poruchami učení*. Od začátku kódování bylo zřejmé, že paní asistentka je ve třídě v podstatě zbytečná. Ani jednou se nepokusila navázat kontakt s žákem u kterého celou hodinu seděla. Žák ji musel vždy upozornit, že potřebuje s něčím pomoci. Paní asistentka často vyrušovala výklad paní učitelky, když se bavila s intaktními žáky. Ani jednou jsem si nevšimla, že by napomenula žáka, který v hodině vyrušoval a stál přímo u ní. Vždy musela zakročit paní učitelka. Paní učitelka se též nemůže spolehnout na paní asistentku a bylo vidět, že bez přítomnosti paní asistentky by byl ve třídě větší klid. Bylo velmi rušivé, když se paní asistentka bavila s žáky a ani jeden z nich nesledoval výuku. Za celou vyučovací hodinu se paní asistentka ani jednou nezvedla a nešla nikomu s ničím pomoci. Je velice škoda, že zde není nastavena souhra mezi asistentem pedagoga a učitelem. Ve třídě je celkem rušné prostředí díky laxnímu přístupu paní asistentky.

4.10 Porovnání kategorií v rámci jednotlivých tříd

Graf 9. porovnání jednotlivých tříd

Při porovnání jednotlivých kategorií se jasně ukazuje, jak je komunikace verbální či neverbální důležitou součástí práce pedagogických pracovníků ve třídě. Ve čtvrté třídě, kde jsem natáčela video byla znát napjatá atmosféra mezi paní učitelkou a asistentkou. Také jsou zde zastoupeny ve větší míře pouze dvě kategorie a to kategorie č. 16 a 17. Poslední kategorie dosahuje zhruba do tří čtvrtin u nejvíce sledované třídy, a to třídy druhé. Konkrétně při součtu všech natočených kódů z kódování druhé třídy to činí 648 kódů pro druhou třídu a 448 kódů pro třídu čtvrtou. Přičemž číslo 648 je součet všech 6 natočených videí. Zde se jasně ukazuje, že příznivé klima třídy, dobré vztahy mezi pedagogickými pracovníky jsou důležité pro správný chod celé třídy, a především pro děti se specifickými vzdělávacími potřebami.

Na uvedeném grafu je také vidět, že každý učitel má jiný styl výuky a jiné požadavky na asistenta pedagoga. V každé třídě je zastoupení kategorií rozdílné. Je možné, že při natočení videí i v jiných školách by byl výsledek podobný. Díky tomu, že asistent pedagoga v uvedené škole nemá dlouhodobou tradici, ani učitelé ještě přesně nevědí, jak mají s asistentem pedagoga nakládat. Není výjimkou, že asistent pedagoga není využit tak, jak by mohl, anebo vykonává práci, která není v jeho kompetenci.

V samotném grafu vidíme, že byly zastoupeny všechny navržené kategorie. U některých kategorií jsem byla překvapena jejich četností, a to konkrétně u kategorie č. 17, kdy *asistent pedagoga sleduje výklad učitele*. Ovšem domnělá nečinnost asistenta pedagoga není vždy jen chybou v komunikaci mezi učitelem a asistentem. Asistent pedagoga v některých chvílích pouze nechává prostor pro výklad potřebné látky učitelem, aby

nerušil při výuce. Je jistě přínosem, pokud asistent pedagoga vycítí takovéto chvíle a dokáže s nimi vhodně pracovat. Jak jsem již zmínila, pokud nepanují dobré vztahy mezi asistentem pedagoga a učitelem ve třídě, není vždy možné zajistit hladký průběh výuky.

Další výrazně zastoupenou kategorií je kategorie č. 9, kdy *asistent pedagoga komunikuje s intaktními žáky*. Práce asistenta pedagoga není pouze fixovaná na pomoc dětem s SPU nebo výpomoc paní učitelce. Asistent pedagoga často pomáhá i intaktním spolužákům, kteří buď čekají na vyšetření v poradenském zařízení, anebo jsou již vyšetřeni, ale ještě nejsou podpůrná opatření realizována. Ovšem ani ostatní žáci nejsou vyloučeni ze zájmu asistenta pedagoga a často jim je poskytována náležitá podpora. Není výjimkou, že některé dny asistent pedagoga výrazně více poskytuje podporu dětem intaktním, než těm se specifickými poruchami učení.

Myslím si, že trochu specifická je kategorie č. 14, kdy *asistent pedagoga asistuje při edukačních hrách ve třídě*. Celkem početně zastoupená kategorie je specifická v tom, že se v jiných třídách téměř nevyskytuje. Nejsm si jistá, zda by se tato kategorie objevovala takto výrazně i v jiných školách, pokud by takový výzkum někdy v budoucnosti proběhl. Ovšem nutno říct, že v druhé třídě, kde se tato kategorie objevuje takto výrazně, pracuje velice kreativní paní učitelka s nadčasovým přístupem. V hodinách českého jazyka se děti nestíhaly nudit a také paní asistentka byla plně vytížená. Nejvíce byla tato specifičnost znát v chování dětí. Děti zaujaté jakoukoli hrou neměly čas na projevy nespokojenosti nebo nudy. Hodiny českého jazyka byly spíše zážitkové a množství edukačních her bylo velice osvěžující.

Kategorie č. 7, kdy *asistent pedagoga vede samostatně hodinu* je pro mě osobně velké zklamání. Tato kategorie se vyskytuje ve větším počtu pouze ve druhé třídě. Při rozhovoru s paní učitelkou i asistentkou jsem se dozvěděla, že tato činnost je velice specifická a záleží na více faktorech. Ovšem je prý zcela běžné, že paní asistentka zastoupí paní učitelku v případech, kdy je to nutné. Nejedná se ovšem o činnost běžnou. Další kategorií, o které jsem si myslela, že bude více zastoupená je kategorie č. 11 *nonverbální komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem*. Při rozhovoru s pedagogickými pracovníci jsem se také mimo jiné dozvěděla, že v této škole není úplně běžné si předávat informace před samotnou výukou. Je nutné tedy, aby oba pedagogičtí pracovníci pracovali v souhře a panovalo mezi nimi přátelské prostředí.

4.11 Shrnutí

Pro vyhodnocení dat získaných z natáčení 8 videí v hodině českého jazyka na ZŠ byly použity informace z publikací, které popisují Flandersův systém interakční analýzy. Na základě analyzování získaných informací, bylo vytvořeno 18 kategorií popisujících komunikaci a interakci mezi asistentem pedagoga a učitelem.

Pokud jde o hlavní cíl výzkumu, kterým byla *pedagogická komunikace a interakce mezi učitelem a asistentem pedagoga na prvním stupni běžné základní školy a sestavení kategorií*, musím upřímně zhodnotit, že sestavení kategorií nebylo vždy úplně ideální. Myslím si, že jsem měla zbytečně mnoho kategorií. Mohla jsem kategorii č. 13 a 17 spojit dohromady. Mým úmyslem bylo rozlišit situaci, kdy asistent pedagoga sedí pouze u žáka a sleduje výklad učitele a situaci, kdy se asistent pedagoga pohybuje po třídě, sleduje běžné podmínky ve třídě a poslouchá výklad učitele. Ovšem počet kategorií je velmi ovlivněn samotnými videi, kdy skoro nikdy není možné obsáhnout všechny kategorie.

Ze získaných údajů je zřejmé, že komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem je převážně verbální. I když v ne příliš velké četnosti, a to pouze 320 kliků, při sečtení kategorie č. 3 - *asistent pedagoga oslovuje učitele a komunikuje s ním*, č. 4 - *učitel oslovuje asistenta pedagoga a komunikuje s ním* a kategorie č. 10 - *na základě žádosti učitele asistent pedagoga dělá přípravu materiálu*. Do komunikace mezi pedagogickými pracovníky dozajista vstupuje i neverbální komunikace, která je zastoupena v kategorii č. 11 - *nonverbální komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem*, a to v celkovém počtu 30 kliků. Tato kategorie je specifická v tom, že se objevuje pouze ve sledované druhé třídě a v ostatních třídách není vůbec zaznamenána. Je možné, že jde jen o nesprávné vyhodnocení při kódování. Tato kategorie také potvrzuje moji výzkumnou otázku, zda je využívána v hodině nonverbální komunikace.

Ze získaných dat se dá vyčíst, že komunikace mezi učitelem a asistentem není na takové úrovni na jaké by být mohla. Když porovnáme získané údaje dle jednotlivých tříd, zjistíme, že ve čtvrté třídě není zahrnutá komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem ani v jednom případě. Díky rozhovoru s paní učitelkou jsem se dozvěděla, že v tomto případě se jedná o nezáměr ze strany asistenta pedagoga, který nedbá pokynů učitele a tím narušuje chod celé třídy.

Dílním cílem bylo zjistit *četnost komunikace asistenta pedagoga a učitele, četnost komunikace asistenta pedagoga a žáků intaktních i se specifickými poruchami učení*. Při

zjišťování četností komunikace mezi asistentem pedagoga, učitelem, žáky intaktními a se specifickými poruchami učení, bylo zjištěno, že některé kategorie jsou sice potřebné, ale jejich četnost není tak vysoká, jak jsem si původně myslela. Například kategorie č. 11 neverbální komunikace je zastoupená v celkem malé četnosti. Dále mě překvapilo, jak byla početná kategorie č. 13 *asistent pedagoga sedí vedle žáka s SVP a individuálně mu pomáhá* a kategorie č. 17 *asistent pedagoga sleduje výklad učitele*. Pokud bych tyto dvě kategorie spojila dohromady, byla by četnost této kategorie ještě větší a to celkem 1017 kliknutí. Ovšem ne vždy to znamená, že asistent pedagoga pouze sleduje výklad učitele. Někdy tato kategorie zahrnuje i prostoje, které vznikly při kódování v tří vteřinovém intervalu. Četnost komunikace mezi učitelem a asistentem jsou zřejmé z kategorií č. 3 *asistent pedagoga oslovuje učitele a komunikuje s ním*, kategorie č.4 *učitel oslovuje asistenta pedagoga a komunikuje s ním*, kategorie č. 10 *na základě žádosti učitele asistent pedagoga dělá přípravu materiálu* a kategorie 11 *nonverbální komunikace*. Po sečtení tří kategorií, ve kterých se jedná o komunikaci na verbální úrovni, dojdeme k číslu 320 kliků, zato nonverbální komunikace je zde zastoupena pouze 30 kliky, a to pouze z jedné sledované třídy. Zde se jasně ukazuje, že v případě komunikace převažuje verbální komunikace před komunikací neverbální.

V případě četnosti komunikace mezi asistentem pedagoga a žáky intaktními je situace obdobná jako u komunikace mezi učitelem a asistentem. Pokud sečteme všechny kategorie týkající se komunikace mezi asistentem pedagoga a žáky intaktními, do počtů kliků vyjde nám číslo 1044. Z tohoto počtu je zřejmé, že asistent pedagoga se nevěnuje jen žákům se specifickými poruchami učení, ale i žákům intaktním.

Když se podíváme na komunikaci asistenta pedagoga a žáků se specifickými poruchami učení, dojdeme k číslu 926. Zde je vidět dokonce mírný pokles četnosti kategorií, a to o 118 kliknutí. Což ovšem může být způsobeno větším počtem intaktních žáků než žáků se specifickými poruchami učení.

Komunikace je jistě důležitou součástí pedagogického působení a její kvalita ovlivňuje klima celé třídy. Proto je důležité na vhodné komunikaci pracovat a snažit se rozvíjet vhodné vztahy v kolektivu.

Při zodpovězení první výzkumné otázky a to, *jakou podobu má komunikace učitele a asistenta pedagoga v hodině českého jazyka*, vidíme, že komunikace probíhá především na verbální úrovni. Výrazně převyšuje kategorie č. 10, v počtu 225 kliků, kdy *na žádost*

učitele asistent pedagoga dělá přípravu materiálu. V této kategorii jsem si všimla, že asistent pedagoga dělá různé činnosti od stříhání kartiček pro různé edukační hry až po kopírování materiálu na výuku. Méně početné jsou pak zbývající dvě kategorie č. 3 a 4, kdy *asistent oslovuje učitele a učitel oslovuje asistenta.* Četnost těchto dvou kategorií je 95 kliků.

Druhou výzkumnou otázkou je otázka, *zda je využívána při hodině neverbální komunikace a její četnost.* Odpověď na tuto otázku není úplně jednoduchá. Fyzicky bylo zaznamenáno celkem 30 kliků v jedné ze tří sledovaných tříd. Při hlubším zkoumání jsem si uvědomila, že tato kategorie je možná i trochu schovaná v kategoriích jiných. V případě, že ve třídě panuje podporující prostředí a pedagogičtí pracovníci mají dobré vztahy, není výjimkou, že spolu již ani asistentka a paní učitelka nekomunikují pohledem či jiným výrazovým prostředkem, ale ze získaných zkušeností vědí, jak bude druhá osoba reagovat a dané situaci se sami přizpůsobí. Není pak možné rozeznat, kdy se jedná o neverbální komunikaci a kdy o běžnou situaci.

Dílní výzkumnou otázkou bylo zjistit, *jak probíhá komunikace mezi asistentem pedagoga a žáky.* Komunikace mezi asistentem pedagoga a žáky probíhá v mnohem větší frekvenci než mezi učitelem a asistentem. Pokud sečteme kategorie, kdy asistent komunikuje s žáky intaktními a se specifickými poruchami učení, dojdeme k číslu 1970, což je celkem vysoké číslo. Z uvedeného je zřejmé, že asistent se věnuje všem dětem bez rozdílu. Komunikace probíhá na verbální úrovni. Ovšem všimla jsem si několika momentů, kdy žák komunikoval s asistentem na neverbální úrovni. Šlo o situaci, kdy žák hledal očním kontaktem pomoc při plnění úkolu, asistent zaznamenal tuto situaci a přišel žákovi na pomoc. Bohužel, jsem pro tuto situaci nevytvořila vhodnou kategorii. Komunikace mezi asistentem pedagoga a žáky tedy probíhá na celkem vysoké úrovni.

5 Závěr

První teoretická část této práce je věnována vymezení pojmu asistent pedagoga, jeho historickému vývoji v českém školství, kvalifikačním předpokladům pro práci asistenta pedagoga, náplni práce nebo upřesnění jeho role ve třídě. Třetí kapitola je věnována mimo jiné komunikaci, a to jak komunikaci verbální, tak i neverbální nebo například řešení krizových situací ve třídě či spolupráci mezi asistentem pedagoga a učitelem v hodině českého jazyka.

Ústředním tématem mé bakalářské práce bylo postihnout pedagogickou komunikaci v hodinách českého jazyka na prvním stupni základní školy, kde ve třídě pracuje asistent pedagoga. Na základě kvalitativně zaměřeného šetření, jehož cílem bylo provést analýzu minimálně 8 hodin českého jazyka na 1. stupni ZŠ a navrhnout vhodné kategorie. Kategorie jsem vytvořila po analyzování odborné literatury.

Díky osobnostním předpokladům a vzájemné spolupráci mezi učitelem a asistentem pedagoga je vidět četnost jednotlivých kategorií. Může se tedy stát, že u některých hodin českého jazyka je použito kategorií málo. V samotné práci jsem se nesoustředila pouze na komunikaci a interakci mezi učitelem a asistentem pedagoga, ale též na komunikaci mezi asistentem pedagoga a žáky a učitelem a žáky. Ze samotného videa bylo dobře vidět, jak v každé třídě probíhá komunikace mezi asistentem pedagoga a učitelem, a jak ovlivňuje celkové klima třídy.

Při analyzování kategorií jsem si uvědomila, že komunikace mezi učitelem a asistentem je důležitá. Pokud probíhá komunikace mezi pedagogickými pracovníky na profesionální úrovni, je asistent pedagoga jistě pro třídu přínosem. Učitel má více času na žáky, kteří potřebují pomoc, a v případě jakékoli nepříjemné události není ve třídě sám. Snad v budoucnu bude asistent pedagoga ve školách vnímán trochu jinak než doposud a bude mít také jiné podmínky ke své práci.

Zajímavé by jistě bylo natočení dalších videí ve třídě čtvrté a páté, a to tak, aby byl shodný počet videí z každé třídy. Zajímavá by byla následná analýza získaných dat. Je možné, že by se došlo k trochu jiným výsledkům. Neméně zajímavé by bylo natočení a porovnání získaných dat s jinou školou či školami. Mě osobně by zajímalo, jaká by byla četnost například neverbální komunikace a zda by například nepříbyly další kategorie. Možná by některé kategorie, které jsem vytvořila, nebyly vůbec využity.

Při kódování videí jsem využila všechny mé navržené kategorie, ovšem myslím si, že některé kategorie jsem mohla sloučit, jiné upravit. Pokud bych měla možnost znovu vytvářet kategorie, asi bych zvolila trochu jiné formulace. Možná bych zahrнула i kategorii, která se týká neverbální komunikace mezi asistentem pedagoga a žákem.

Závěrem bych chtěla napsat, že se mi snad podařilo, i když s výhradami, splnit výzkumný cíl i výzkumné otázky. Během samotného kódování jsem zaznamenala pouze problémy s přehledností v systému CodeNet, kdy jsem nestíhala nalézt potřebné kategorie. Ovšem nejzrádnější byla nakonec má vlastní technika, kdy mi vypověděl službu notebook.

6 Zdroje

GABAŠOVÁ, Jitka, VOSMIK, Miroslav. *Asistent pedagoga a klima třídy*. Praha: Raabe, 2019.

GAVORA, Peter. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*, Brno: Paido, 2000.

HABR, Jonáš, HÁJKOVÁ, Helena, VANÍČKOVÁ, Hana. *Metodika práce asistenta pedagoga: osobnostní rozvoj asistenta pedagoga a komunikace s rodinou nebo komunitou žáka*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*, Praha: Portál, 2005

HORÁČKOVÁ, Ilona. *Metodika práce asistenta pedagoga: Spolupráce s učitelem* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. [online]. Dostupné z: <http://inkluze.upol.cz/ebooks/metodika-prurez-02/metodikaprurez-02.pdf>

HROUZEK, Petr, MARKOVÁ, Zdeňka. *Bezpečné klima ve třídě. Materiál pro učitele, vytvořeno pro projekt Minimalizace šikany*, 2012

JANÍK, Tomáš, MIKOVÁ Marcela. *Videostudie: výzkum výuky založený na analýze videozáznamu*, Brno 2006.

JANÍKOVÁ, Marcela, *Interakce a komunikace učitelů tělesné výchovy*. Brno:Paido, 2011.

KENDÍKOVÁ, Jitka. *Asistent pedagoga*. Praha: Raabe, 2017.

KENDÍKOVÁ, Jitka. *Vademecum asistenta pedagoga*, Praha: PASPARTA publishing, 2020.

KLIMEŠOVÁ, Marcela. *Nonverbální komunikace*. 2009. [online]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/k/o/4612/NONVERBALNIKOMUNIKACE.html/>.

KLUSÁČKOVÁ, Marie a kol. *Analýza systému vzdělávání asistenta pedagoga*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.

- MANĚNOVÁ, Martina, T. SVATOŠ. *Využití interaktivní tabule v hodinách prvouky z pohledu pedagogické interakce a komunikace. In: Trendy ve vzdělávání informační technologie a informační technologie TVV2012.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2012.
- MANĚNOVÁ, Martina, *Vliv ICT na práci učitele 1. stupně základní školy,* Praha, ExtraSYSTEM, 2012.
- MORÁVKOVÁ, VEJROCHOVÁ, Monika. *Standard práce asistenta pedagoga.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.
- MRÁZKOVÁ, Jana, KUCHARSKÁ, Anna, a kol. *Spolupráce školního speciálního pedagoga a asistenta pedagoga ve školách zapojených v projektu RAMPS-VIP III.* Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2014.
- MULLEROVÁ, Stanislava. *Komunikační dovednosti. Vybrané kapitoly.* Liberec: Technická univerzita Liberec, 2002.
- Národní ústav pro vzdělávání. (2022). *RVP pro základní vzdělávání.* (2001) [online]. Dostupné z: <https://archiv-nuv.npi.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani.html>
- Národní ústav pro vzdělávání. *Problémy s asistentem pedagoga.* (2017) [online]. Dostupné z <http://www.nuv.cz/t/ap-1>
- NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi.* Praha: Grada, 2005.
- NĚMEC, Zbyněk. *Asistent pedagoga a strategie kooperace s asistentem pedagoga.* Univerzita J. E. Purkyně Ústí nad Labem, 2017.
- NĚMEC, Zbyněk. ŠIMÁČKOVÁ-LAURENČÍKOVÁ, Klára, HÁJKOVÁ, Vanda. *Asistent pedagoga v inkluzivní škole.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2014.
- NETOLICKÁ, Diana. *Role asistenta pedagoga v hodinách českého jazyka na základní škole.* Praha, 2021. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky.
- PALOUNKOVÁ, Zuzana, JOKLÍKOVÁ, Hana. *Asistent pedagoga v inkluzivním vzdělávání.* Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2017.

PARMA, Petr. *Umění koučovat: systemické koučování ve firmě, rodině a škole pro kouče a koučované, studenty, odborníky i veřejnost*. Praha: Alfa, 2006.

RICHTEROVÁ, Bohdana a KUBÍČKOVÁ, Hana. *Rozvoj spolupráce učitelů a asistentů pedagoga – akční výzkum*. Lifelong Learning. 2020.

RŮŽIČKA, Michal, SMOLÍKOVÁ, Monika, Lucie FLEKAČOVÁ a Pavlína BASLEROVÁ. *Učitel a asistent ve společném vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019.

SEDLÁČEK, Martin, ŠEĐOVÁ, Klára. *Komunikace ve školní třídě a žákovské učení. Orbis Scholae*. Praha: Karolinum, 2015.

SVATOŠ, Tomáš, *Pedagogická interakce a komunikace pohledem vývoje kategoriálního systému*. Brno: Studia Pedagogica, 2011.

SVATOŠ, Tomáš. *Flandersova metoda interakční analýzy v učitelské přípravě*, Pedagogika, 64–70, 1995.

SVATOŠ, Tomáš. *Kategoriální systém podle Flanderse při evaluaci výuky v současné základní škole*. Pedagogika: časopis pro vědy o vzdělávání a výchově. 2013

Vyhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných

Zákon č. 561/2004 Sb. zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Zákon č. 563/2004 Sb. zákon o pedagogických pracovnících a změně některých předpisů, v platném znění

ZEKI, Canna P. *The importance of non-verbal communication in classroom management. Eastern Mediterranean University, Faculty of Education, North Cyprus* [1/2006], [online]. 2009. [cit. 06-03-2023]. Dostupné z: <https://ac.els-cdn.com/>